

Pécs története 1686-1948

(Pécs, Felsőmalom u. 9. Tel: 72/310-165)

Tartalom

Tisztelt Múzeumlátogató!	4
Állandó történeti kiállítás	5
A török hódoltság kora (1543-1686)	9
A város felszabadulása a török uralom alól (1686. október 16-22.)	10
Pécs - szabad királyi város	11
Az 1848/49-es polgári forradalom és szabadságharc időszaka Pécssett	13
Az I. világháború hatása Pécssett.....	15
A szerb megszállás időszaka (1918. november 13. - 1921. augusztus 22.)	17
Pécs a II. világháborúban a város szovjet megszállása	19
A koalíciós időszak.....	21
Városi közigazgatás (A városigazgatás fejlődése a 18. és 19. században)	24
Vármegyei közigazgatás	27
Tűzvédelem (Tűzoltóság Pécssett, a tűzoltóság és a városi mentőszolgálat kapcsolata).....	28
Pécs a 18. században	31
A város a századfordulón.....	32
Pécs a két világháború közötti időszakban.....	34
A céhes ipar Pécssett	35
A kőszénbányászat	37
A gyáripar múltjából	39
A Littke Pezsgőgyár.....	41
Az Angster Orgonagyár.....	44
Kisipar Pécssett	45
A város közlekedése	49
A pécsi piacok.....	52
Vásárok, kiállítások.....	54
Nyomdászat.....	56
Iskolák, felsőfokú oktatás Pécssett	58
A Magyar Királyi Honvéd Hadapródiskola.....	59
Színiélet Pécssett a 18-19. században	61
Egyesületek Pécssett.....	64
A Pécsi Dalárda.....	65
A Mecsek Egyesület.....	67
Életmód, lakáskultúra, öltözködés a 19. század első felében	69

Életmód, lakáskultúra, öltözködés a századfordulón	71
Életmód, lakásviszonyok a kolóniákon	73
A pécsiek szórakozási lehetőségei.....	75
A sportélet kezdetei	77
Impresszum	79

Tisztelt Múzeumlátogató!

E virtuális múzeumi séta alkalmával betekinthez kiállítótermeinkbe, s reméljük kedvet ébresztünk ahhoz is, hogy személyesen is ellátogasson hozzánk, az egykori Tímár-házba. Lehetőséget kínálunk arra is, hogy bővebb ismereteket szerezzen városunk múltjáról: a kiállításunkon látható muzeális anyagból válogattunk képeket, s ezekhez egy-egy téma rövid ismertetését társítottuk, kiemelve jeles eseményeket, történeti szempontból általunk fontosnak ítélt folyamatokat. Nem törekedhettünk a teljességre, hiszen nem "kismonográfiát" vagy éppen "útikalauzt" szeretnénk Önök elé tárni. Célunk a kiállításon látható igen gazdag tárgyi- és dokumentum anyag "életre keltése" volt, a történeti háttér rövid bemutatásával. A Hangtár és Filmtár segítségével pedig igyekeztünk a kortársak szemével is láttatni, s közelebb hozni a mai kor emberéhez Pécs történetének néhány mozzanatát. S ha kedvet érez hozzá, játékra is lehetősége nyílik - a rövid várostörténeti kvíz sikeres megfejtőinek három "hangzó ajándékkal" szeretnénk örömet szerezni.

Kellemes időtöltést kívánunk!

Állandó történelmi kiállítás

I. terem

Az első teremben Pécs néhány törökkori emléke tekinthető meg, utalva arra a hosszú, hódoltságkori időszakra, melynek végét az 1686-os év jelzi. Ekkor szabadult fel a város a 143 évig tartó török uralom alól.

II. terem

A második teremben a város török alóli felszabadulásának, illetve az újjáépítés első évszázadának emlékei kaptak helyet. Megismerkedhet a látogató a felszabadító harcok korából származó emléktárgyakkal, néhány jeles épülettel, a 17. század végén-18. század elején újjáalakult céhek fennmaradt relikviáival és a szabad királyi városi rangért folytatott küzdelem néhány emlékével is.

III. terem

A harmadik teremben a 19. századi város történetéből, - többek között a városi és a vármegyei közigazgatás, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc, a kiegyezés korszaka, a szőlészet, a reformkori ipar, a városi kiskereskedelem (piacok), a kulturális élet (színháztörténet) köréből - válogatott tárgyi és dokumentum anyag látható.

IV. terem

A negyedik terem látnivalói közül a 19. század második felében, a kőszénbányászat kibontakozásával meginduló feldolgozóipar - gyáripár emlékeit, s a századforduló bányászlakás- enteriőrjét emeljük ki.

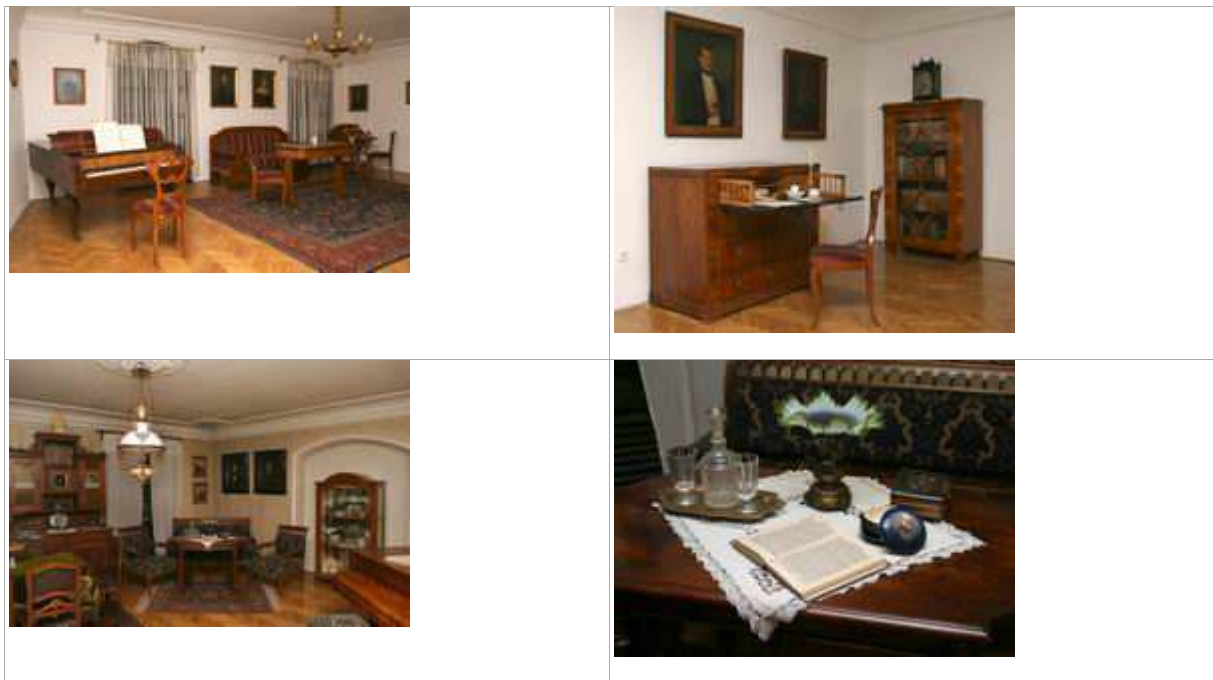
V. terem

Az ötödik terem hosszú és eseményekkel teli időszak bemutatását tűzte célul. A századforduló, az I. világháború, a két világháború közötti időszak és a második világháború korának emlékegyéből ad válogatást. Képet kaphatunk a városi közlekedés, a közvilágítás, a vízellátás, a városkép változásairól, megismerkedhetnek a látogatók többek között az egyesületi élet, a vásárok, a sportélet hagyatékával, a szerb megszállás időszakából fennmaradt dokumentumokkal. A századforduló divatját bemutató öltözetek, valamint a kávéházat, szatócsboltot és cipésműhelyt felidéző enteriőrök is sok látnivalót nyújtanak.

Enteriőrök

A folyosóról nyíló berendezett két lakószoba a 19. századi polgári élet színtereit idézi fel.

Folyosó

A kiállítás a koalíciós időszak pécsi eseményeit, ismert alakjait (infláció hatása - a forint bevezetése, politikai küzdelmek, és abban részt vevő pártok, személyek) felidéző emlékek bemutatásával zárul.

A török hódoltság kora (1543-1686)

Gázi Kászim pasa dzsámija. Makett. Készítette Fetter Antal. Gázi Kászim pasa 1543-tól 1548-ig volt pécsi szandzsákbey. Az említett épület Pécs hat dzsámijának egyike, a város főterén (ma Széchenyi tér), a középkori Szt. Bertalan plébánia templom helyén épült fel. Gerő Győző megállapítása szerint a baranyai török építészeti emlékek, s így e dzsámi épülete is a bosznia-hercegovinai emlékésszel állnak szoros kapcsolatban. (Gerő Győző: Hódoltságtörténet Baranyában. JPMÉ 17-18.(1972-73) 95-116.p.)

Szulejmán szultán 1543. évi hadjáratának célja a biztos háterszág, s erősségek láncolatának kiépítése volt, az 1541-ben elfoglalt Buda megtartása érdekében. E hadi vállalkozás részeként került Pécs török kézre. Az ún. hódoltsági terület ekkor még csak egy keskeny sávot jelentett az önálló védelemre berendezkedett várak kialakuló láncolatával, amelyekben nagy számú katonaság szolgált. Ezek közé tartozott városunk is, ahol az első években a legjobb minőségű csapatokból összeállított, több mint 800 fős őrség rendezkedett be. Ahogy azonban a megszállt terület egyre jobban kiszélesedett, Pécs megszűnt határvár lenni, stratégiai szerepét elveszítette, a katonaság létszáma is lecsökkent. Hegyi Klára szavait idézve: a város "az állandó háborúktól és csatározásoktól viszonylag keveset szenvedett, nem a kevert kultúrájú, mindegyre cserélődő katonákkal megrakott végvár szerepét osztotta rá a

Turbánt ábrázoló török sírkőtöredék. Az egykori török temetők közül az egyik a budai, a másik a szigeti külvárosban helyezkedett el.

sors, hanem egy békésebb régió gazdasági, igazgatási és szellemi központjává. Nem véletlen, hogy török műemlékekben leggazdagabb városunk: a maradandót alkotó építkezések egy, a katonáknál stabilabb, helyhez kötődő, lakóhelyére igényesebb muszlim-török igazgatási és szellemi elitnek köszönhetőek. A pécsi bégek előkelő helyet élveztek a hódoltsági szandzsákbégek sorában, mellettük sok magasabb és közepes rangú hivatalnok és vallási-jogi tisztségviselő szolgált. A török szerzetesek rendházaiban ugyanaz a hasznos munkálkodás folyt, mint Kis-Ázsiában: dervisek - közöttük olyanok, akik több generáción át itt éltek- tudománnyal, irodalommal, misztikus művek írásával, fordításával és másolásával foglalkoztak, tanítottak, ellátták a szegényeket és az utazókat." Mivel a város a balkáni népek folyamatos észak felé vándorlásának útvonalába esett, a várórség feltöltése a hódítóknak itt

sohasem jelentett gondot. Másrészt a lakosságát tekintve tarka képet mutató, soknemzetiségű (a magyarság mellett délszláv dominanciájú) város a kereskedelem, az iparúzés központjának szerepét is betöltötte.

Pécs hazánk azon kevés városa közé tartozik, amely a török építészet sok emlékét őrzi. Dzsámik, türbe, mecsetek, kolostorok, vízvezetékek, fürdők, kutak, iskolák épültek e közel másfélszáz év alatt, melyek közül néhány még napjainkban is látható.

(A fejezetet írta Gál Éva, Irod., idézet: Hegyi Klára: Pécs török katonái. /Pécsi Szemle 1999. Tél, 12-19.p.; és Hegyi Klára: Pécs török katonasága /Tanulmányok Pécs Történetéből 7. Pécs 1999. 89-106.p.)

Pécs a török kor végén (1686). Anton Ernst Burckhard von Birkenstein rézmetszetének másolata (Az eredeti a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona)

A város felszabadulása a török uralom alól (1686. október 16-22.)

Pécs ostroma 1686-ban, korabeli metszet

A város visszafoglalása Buda bevétele után, a dél-dunántúli hadműveletek keretében valósult meg. A Tolnárról induló, Dombóvár- Kaposvár-Barcs útvonalon előrenyomuló csapatok a Drávánál egyesültek a szlavóniai hadtestekkel, s Pécs felé indultak. A haderő ellátás biztosítására felderítő feladatot kapott Makár János ezredes, kaproncai várkapitány horvát csapatával azonban egy "magánakciót" végrehajtva 1686. szeptember 22-én váratlanul betört Pécsre, mellyel a török védőknek jelentős veszteségeket okozott. Makár akciójának megítélése ellentmondásos. Bár a császári tábornokok egy része elítélte e vállalkozást, a korabeli haditudósítások inkább dicsérték, s csupán azt kifogásolták, hogy az felsőbb engedély nélkül, túl nagy kockázat vállalásával történt. A várost kifosztó, felgyújtó, a nőket, öregeket sem kímélve öldöklő csapat ugyanakkor "jelentős élelem és muníció birtokába jutott, amely aztán nagyon hasznosnak bizonyult a később beérkező császári hadtest ellátásában is."

Lotharingiai Károly és von L. Wilhelm Baden őrgrof csapatai 1686 októberében érkeztek a város falaihoz, amelynek megerősítésére a törökök nem fordítottak gondot, sőt hadászati célzattal sok házat felgyújtottak, leromboltak, az élelmiszereket, a takarmányt és bort megsemmisítették, szerteszórták, s amit lehetett az új védművekkel megerősített várba menekítették. Mivel a felszabadító erők által bevett palánkok török őrségének, és a muzulmán polgári lakosságnak jelentős része Pécsre menekült, "Ezért nem tekinthetők túlzásnak azok a jelentések, amelyek Pécs török őrségét 1686 őszen több ezerre, a polgári lakossággal együtt tízezer főre becsülték". - írja tanulmányában Szita László.

A vitrinben elhelyezett tárgyak a török alóli felszabadulás időszakát idézik fel részben korabeli (mellvas, ágyúcső töredék), részben a korábbi darabok mintájára a 19. században készített fegyverek (sisak, pajzs, handszárók) segítségével.

A város elfoglalása nem okozott nehézséget, a törökök egyetlen lövést sem adtak le, ugyanis a megerősített vár védelmére összpontosították figyelmüket, amelynek visszafoglalásában komoly szerep jutott a tűzértségnek. A várbéli épületek tetői beszakadtak, tűz keletkezett, s ez nagy pánikot okozott. Ugyanakkor a vízvezeték szétrombolásával óriási lett a vízhiány is. A reménytelenné vált helyzetben a török várvédők végül megadták magukat. Csak az öregek, betegek, nők és gyermekek kaptak szabad elvonulást, a katonák egy részét Grazba vitték, a "Pécsről nem távozó - többségükben áttért (egykor talán keresztény)- lakosok helyben maradását biztosították a katonai parancsnokok."

A török kiűzését, Pécs felszabadítását eredményező eseményekről képet kaphatunk egy haditudósító tollából is, amely egy müncheni újságban látott napvilágot.

(A fejezetet írta Gál Éva, Irod., idézet: Szita László: Pécs és régiójának felszabadulása a török megszállás alól /Tanulmányok Pécs Történetéből 7. Pécs, 1999. 305-326.p.)

Pécs - szabad királyi város

Pécs szabad királyi város pecsénymója

"A 18. század feudális társadalmi szerkezetén belül egyre nagyobb szerepet kaptak az osztrák merkantilista gazdaságpolitika igényeinek alárendelt szabad királyi városok. Számuk gyarapításában és kiemelt fejlesztésükben az a centralizációs törekvés húzódott meg, amely a növelhető városi bevételek jelentős részének megszerzésén túl elkötelezett politikai bázist adhatott a bécsi udvart támogató központi kormányzerveknek." Pécs esetében "A város szabadalmának elnyerése és történeti múltja visszavezethető a hódoltság utáni kamarai igazgatás időköriéig. A császáriak 1686. október 22-én Bádeni Lajos Vilmos őrgróf irányításával hadijog alapján vették birtokba a várost, ahol átmenetileg katonai igazgatást vezettek be." Ezt követően a közigazgatási, igazságszolgáltatási funkciók kamarai irányítás alá kerültek. "Pécs a

kamarai földesuraság fennállása alatt fokozatosan jutott el olyan jóindulatúan elnézett jogok birtokába, hogy már a felsőbbsegeihez írt beadványaiban is szabad királyi városnak nevezhette önmagát és testületét."

Pécs szabad királyi város nagy titkos függőpecséttel megerősített címeres kiváltságlevele. Mária Terézia -Bécs-1780. január 21. (A Baranya Megyei Levéltár tulajdona, a kiállításon címdalának fotómásolata tekinthető meg) "Az ünnepélyes kiállítású szabadalomlevél könyv alakú diploma. Mérete: 35 x 27 cm." Vörös szattyan bőrkötésű, latin nyelven, pergamenlapokra íródott. A vörös pecsétviaszba nyomott, aranyozott réztekben elhelyezett függőpecsétet (Mária Terézia ún. zárt, nagyobb pecsétjét) aransodratú, bojtos végű zsinórral erősítették a kiváltságlevélhez. (Pécs Szabad Királyi Város Diplomája Mária Terézia-Bécs, 1780. január 21. Facsimile kiadás, BML-Pécs. 2002. 67-68.p.)

1701-ben I. Lipót a török hódoltság előtti egyházi javak visszaadásáról rendelkezett, s a pécsi püspökség, illetve káptalan által benyújtott igényt - a város tiltakozó beadványa ellenére- 1703-ban az uralkodó elfogadta. Ennek értelmében Pécs és a hozzá tartozó területek földesura a püspök lett, s így "a jobbágyvárosok szintjére süllyedt le, az oppidumokra jellemző szabadalmakkal és kötöttségekkel, amit külsőségekben elfogadni mindenkor vonakodott." Az 1703-tól 1778-ig tartó időszak - a szabad királyi városi rang elnyeréséért folytatott küzdelem évtizedei- a püspökség és a város közötti folyamatos vitákkal, az Udvarral folytatott tárgyalásokkal, a helyi erők (polgárság és nemesség) összefogására tett kísérletekkel, s nem utolsósorban a váltságdíj (62888 forint 88 kilenced denár) megfizetéséhez a finansziális háttér megteremtésével teltek el. A Baranya Megyei Levéltárban őrzött, Pécs város ún. adósleveléből tudjuk, hogy többek között, az itt lakó mesteremberek, illetve céhek nem kis anyagi áldozatot hoztak a nemes cél elérése érdekében. (Jellemző mozzanat az is, hogy a város így keletkezett adósságait a szabad királyi városi rang elnyerése után a püspökség kezéből kikerült borkereskedelem, illetve kocsmák jövedelméből igen rövid idő alatt vissza tudta fizetni.)

Díszesen faragott kőláda, melyben a királyi okmányt - a kiváltságlevelet - őrizték.

Jelenleg a Várostörténeti Múzeum földszinti lapidáriumában tekinthető meg.

Az 1778-ban lezárult küzdelem eredményeként - "a hivatali bürokrácia útvesztői miatt"- Pécs szabad királyi városi rangra emelésének ünnepélyes keretek között történő kihirdetésére 1780. április 19-én került sor. A város új státusát "az országgyűlés ugyan formálisan nem cikkelyezte be, de mégis annak tekintette és úgy kezelte."

A szabad királyi városi rang és az ezzel járó jogok elnyerése meghatározó jelentőséggel bírt városunk polgári fejlődésének kibontakozásában.

(A fejezetet írta Gál Éva, Irod., idézet: Sándor László: Pécs város szabad királyi oklevele -1780- című tanulmány. In.: Pécs szabad királyi város diplomája. Mária Terézia-Bécs, 1780. január 21. facsimile kiadás, Baranya Megyei Levéltár - Pécs. 2002.)

Az 1848/49-es polgári forradalom és szabadságharc időszaka Pécsen

A reformkori előzmények

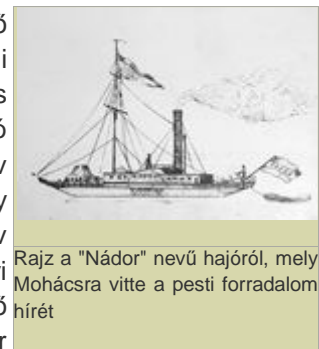
Az ún. "pirosbogyósok" kalapja.
Gróf Batthyány Kázmér
követőivel, a "pirosbogyósokkal"
1847. november 5-én alakította
meg az ellenzéki pártot.

Baranya megye birtokszerkezetét a nagybirtok és az egyházi birtokok túlsúlya jellemezte. Ez is befolyásolta azt a tényt, hogy a reformkori Baranya politikai arculatát a 40-es évek derekáig Siskovics József rövid ellenzéki (országgyűlési) szereplését (1832-36) és Szepesy püspök (1828-1836) haladó, kulturális törekvéseit leszámítva a konzervatív irányzat túlsúlyával jellemezhetjük. A baranyai liberális ellenzék szervezetté válásáról, amelyben pl. a Nemzeti Casino 1838. évi megalapításának és a jogakadémia szellemi kisugárzásának is jelentős szerepe volt- 1847 őszétől beszélhetünk, ugyanis ekkor kapcsolódott be gróf Batthyány Kázmér a választási küzdelmekbe. Követőivel, az ún. pirosbogyósokkal 1847. november 5-én alakította meg az ellenzéki pártot, s az 1848. januári tisztújítás eredményeként a főispán, Majláth György csak demonstratív katonai erő felvonultatásával tudta pozícióit megőrizni.

1848-1849 pécsi-baranyai eseményeiről

Baranyában elsőként Mohácsra érkezett meg a pesti forradalom híre. Március 17-én egy komáromi kereskedő hozta -a Nádor nevű hajón- a tizenkét pontot és a Nemzeti Dalt."

"Pécs városában március 18-án jelentek meg a forradalmat éltető első plakátok." Másnap a város főterén Perczel Miklós a társadalmi egyenlőségről szónokolt. Pécs város közgyűlése ugyanekkor hivatalosan is elfogadta a tizenkét pontot, a Nemzeti dalt és ismert haladó személyiségeket választott díszpolgárává. A megye konzervatív nemessége visszavonult a politikai élettől, s az irányítást a Batthyány Kázmér hívének számító Perczel Imre másodalispán vette át. A konzervatív országgyűlési követeket visszahívták, helyüket a liberális báró Majtényi József és Perczel Miklós töltötték be. "Az áprilisban hivatalba lépő első magyar felelős minisztériumra hárult a polgári politikai rendszer kiépítésének feladata. Baranyában a rendszerváltás következetes végrehajtását az április 22-én kinevezett új főispán, Batthyány Kázmér gróf vállalta magára. (Az alispán Majtényi József báró lett.) "A város új vezetésében többségében maradtak a konzervatív személyiségek," ugyanakkor a radikális nézeteiről ismert Aidinger Pált választották meg polgármesternek.

Rajz a "Nádor" nevű hajóról, mely Mohácsra vitte a pesti forradalom hírét

A védelmi, karhatalmi feladatok ellátására Pécsen is már márciusban létrejöttek a nemzetőri alakulatok (1054 nemzetőrt írtak össze), például a jogakadémiai ifjúság testületileg jelentkezett a városi nemzetőrségbe. Mivel a nemzetőrség mobilizációja nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, augusztus 13-án Batthyány Lajos miniszterelnök elrendelte a háború végéig szolgálatot teljesítő, zsoldot kapó ún. önkéntes nemzetőrség szervezését, s Pécsnek 150 nemzetőrt kellett kiállítania (a város szeptember közepére 100 önkéntest állított ki). "A Batthyány-kormány által meghirdetett első tíz honvédszászlóalj szervezésekor a 8. honvédszászlóalj alakulási helyének Pécsen jelölték ki. A legelső pécsi honvédet Radó Ádámnak hívták." Mivel az újoncsorozás éppen hogy csak elkezdődött, illetve a mozgó nemzetőri alakulatokat a Bácskába rendelték, "Pécs város közgyűlése hiába hirdetett általános népfelkelést szeptember 17-én Jelačić bán Roth tábornok vezette hétezer fős hadteste szeptember 21-25 között akadálytalanul vonult keresztül Baranyán Windischgrätz herceg 1848. decemberi hadjáratakor pedig elesett csaknem az egész Dunántúl Baranya megyét, illetve Pécsen 1849. január végén szállták meg gróf Nugent tábornok csapatai. Az uralkodó által kinevezett királyi biztos, ifj. Majláth György leváltotta a 48-as tisztviselőket, és betiltotta a megyei és városi önkormányzatok működését. Az igazi hatalom azonban a katonai parancsnokok kezében volt, akik ostromállapotot hirdettek, rögtönítélő bíróságot állítottak fel, elrendelték a fegyverek, dobok beszolgáltatását, a

Kossuth bankók összeszedését, a honvédújoncok összegyűjtését és a forradalmi elemek üldözését." 1849. júniusában-júliusában Majtényi József kudarcra ítélt kísérletet tett Baranya, illetve Pécs visszafoglalására, s az ellenállás eredményeként - ugyan később elengedett- 200 000 pengős hadisarcot vetettek ki a városra.

Világosi honvédszázló egy darabja (olajkép részlete)

"A világosi fegyverletétel után a forradalom és szabadságharc baranyai vezére, Batthyány Kázmér gróf a mellette végig kitartó megyebeliekkel együtt emigráltak. Az itthon maradottakra a számonkérés várt. A párizsi emigrációban elhunyt (1854) Batthyány Kázmér hamvait magyar földön, a siklói vár kápolnájában 1987-ben helyezték örök nyugalomra."

(A fejezet az alábbi munka rövidített változata: Nagy Imre Gábor- Ódor Imre-Radnóti Ilona: Pécs-Baranya 1848-1849-ben. A magyar polgári forradalom és szabadságharc 150. évfordulója tiszteletére. Tanulmányok és források Baranya megye történetéből. Pécs, 1998.)

Pécs városa a szabadságharc idején tulajdonképpen katonai háttérbázisként működött, a stratégiai szempontból fontos helyszín Eszék volt.

Szerencsés módon fennmaradt egy igen érdekes napló, melyet Náray János püspöki számtartó vezetett, s így megtudhatjuk azt is, milyenek voltak a pécsi polgárok "hétköznapijai", s hogyan élték meg az akkori eseményeket.

(A naplót publikálta Bezerédy Győző: Náray János: Pécsi krónika (1848-1849) címmel, Baranyai helytörténetírás 1973. Pécs. 179-210.p.)

Az I. világháború hatása Pécssett

Bevonulók az Indóház utcában

"Az 1914. június 28-án kitört első világháború óriási szenvedést zúdított az ország és ezen belül Pécs lakosságára is. A katonáknak bevonultatott férfiakra a háború öldöklése, vagy a hadifogság keserű évei vártak." Az egyre fokozódó megélhetési, ellátási nehézségekkel küzdő lakosság soraiban Pécssett is sokan voltak, akik önzetlen segíteni akarásuk tanújelét tették. Nagy szerepük volt e hátországi tevékenység összefogásában a civil szervezeteknek, egyesületeknek is, közülük példaként a karitatív célokat felvállaló Pécsi Jótékony Nőegyletet említjük meg. Fontos feladatot vállalt többek között a Vörös Kereszt helyi csoportja (Magyar Szent Korona Országai Vörös Kereszt Egylet Pécsi Fiókja Önkéntes Egészségügyi Osztaga) is. Egymást váltva összesen ötvenheten (orvosok, ápolók stb.) vettek részt - sokszor nagy nehézségek közepette- a frontvonal mögötti kórházi ellátás biztosításában.

A hadifogság időszakáról személyes vallomásként egy pécsi polgár, Dr. Arató Jenő naplójából idézünk:

"Orosz hadifogságba kerültem és ezzel életemnek egy egész új és idegenszerű szakasza kezdődik. Katona voltam, katonai fegyelem alatt álltam, folytonos életveszélyek között jártam és mégis szabad voltam, szabadnak éreztem magamat. Most rab leszek, Magyarországtól igen nagy messzeségbe kerülök, a hadifogolytábor négy fala között bezárva töltöm napjaimat, s ha néha kikerülök a táborból, mint valami rablógyilkost, puskás, szuronyos őnök kíséretnek. S az idő múlik, s ahogy múlnak az évek egyre nehezebbé, egyre sanyarúbbá válik a sorsom. Kínoz a bezártság tudata, gyötör a honvágy, fenyegetnek a járványok, a forradalmi zavarok, melyekben egy ember élete semmit sem számít, belém vágja karmait az éhség, búskomorrá tesz a reménytelenség életem egy szörnyű posványba fullad, mely már nemcsak a fizikumomat, de a szellemi épségemet is fenyegeti. Hadifogságom éveire mindig úgy gondolok vissza, mint életem legborzasztóbb, legkegyetlenebb, legsötétebb időszakára."

Hadifogságban készített munkák

A "Hatos lázadás"

Az I. világháború időszakának egyik legnagyobb katonai felkelése is Pécshez kötődik. 1918. május 20-án a városban állomásozó cs. és k. 6. gyalogezred pótzászlóaljának legénysége, akiknek többsége

alig egy hónapja tért vissza az orosz fogságból "az Irányi Dániel téri barakkokban lévő szállás körletben egy ismételt kiadott szolgálati parancs teljesítését megtagadta, s a béke éltetése mellett zendülésbe tört ki." (Az idézet az 1918. okt. 10-i ügyészi vádiratból származik.) A katonák a háború befejezését, békét, kenyeret, jobb ellátást és ruhát követeltek. Úgy hitték, hogy a felkeléssel elkerülhetik a frontra küldést. A Zsolnai Vilmos úti Fehér Farkas vendéglő volt az események kiindulópontja. A körülbelül 2000 zendülő katona, a fogdából kiszabadítottak, illetve a menet közben hozzájuk csatlakozottak (többek között bányászok) támogatásával elfoglalták a város egyes stratégiai fontosságú pontjait. Megfékezésükre a szintén Pécssett állomásozó, 19. gyalogezred pótzászlóalját, és más katonai egységeket is kivezényeltek, amelynek eredményeként a felkelést igen hamar elfojtották. Még aznap este 1300 fő megadta magát, a menekülők zömét is elfogták, s az ezt követő megtorlás rendkívül kegyetlen volt. A katonai vezetést csak a példastatuálás érdekelte.

A 6. Gyalogezred pótzászlóalja felkelésének megtorlásáról titokban készített felvételek egyike

17 főt halálra ítélték, s őket részben a polgári lakosság szeme láttára az akkori lőtérre, részben zárt falak mögött, a Fehérváry és a Frigyes laktanyák udvarán agyonlőtték. A legénység legnagyobb részét pedig a délnyugati front 6. hadseregének büntető alakulataiba sorolták be.

(A fejezetet írta Gál Éva, Irod.: Nagy Imre Gábor: bevezető a 119. forráshoz; In: Pécs ezer éve. Történelmi olvasókönyv. Pécs, 1996. Főszerk.: Márfi Attila; Szita László: Dokumentumok az 1918. május 20-i pécsi katona-bányász felkelés történetéhez. Baranyai Helytörténetírás 1977. /Pécs, 1979./489-575.p.; Visy Zoltán: A "Pécsi Vörös Keresztes Önkéntes Egészségügyi Osztág" az első világháborúban. In.: Tanulmányok Pécs történetéből 5-6. Szerk.: Font Márta, Vonyó József, Pécs Története Alapítvány, Pécs, 1999.303-327.p. Az idézet Nagy Imre Gábor munkájából származik.)

A szerb megszállás időszaka (1918. november 13. - 1921. augusztus 22.)

Az 1918. november 13-i belgrádi fegyverszüneti megállapodás értelmében Pécs városa és Baranya megye nagy része (az északi területek kivételével) ideiglenesen szerb katonai megszállás alá került, s ezzel megkezdődött a város közel három évig tartó, idegen uralom alatti gyászos időszaka. "A Szerb-Horvát-Szlovén (SHS) Királyság a megszállt területek megtartása, illetve Magyarországtól való végleges elszakítása érdekében igénybe vette a legkülönbözőbb politikai eszközöket."

Szükségpénzek a szerb megszállás időszakából.

Miután Pécs és "Baranya megye, a Hegyháti járás kivételével az SHS királyság katonai ellenőrzése alatt elszakadt és elszigetelődött az anyaországtól", a terület gazdasági vérkeringése is szükségszerűen a Balkánhoz igazodott (kereskedelmi kapcsolatok is csak e területtel jöhettek létre). Ennek következményeként a pénzforgalom is ide irányult, s így a megszállt területen súlyos pénzhiány alakult ki. A helyzeten a város vezetősége szükségpénzek kibocsátásával igyekezett segíteni. 1919. áprilisában ezért 10, 20, 50 és 100 koronás pénzjegyeket hozott forgalomba, melyeket a fellépő pénzhamisítás miatt később új címletekkel váltott fel.

(Idézet és felhasznált irodalom: Raymann János: Hamis 100 koronások a megszállt Pécsen (1918-1921) In.: Baranya. Történelmi Közlemények. VII-VIII. évf. 1994-95. 231-240. p.)

A békés együttműködés reménye hamar szertefoszlott, s bár a szerződés értelmében a megszállás "csak" katonai lehetett, már az első napoktól megkezdődtek a közigazgatásba történő beavatkozások, működött a cenzúra, a polgári értékeket képviselő szervezeteket betiltották, vagy korlátozták működésüket. A városháza épületén ott lobogott a szerb zászló, s a válaszként kitűzött magyar zászlót a sárba tiporták. A tiltakozásának hangot adó Nendtvich Andor polgármestert pedig kitoloncolták a városból. A megszállt terület az ország többi részétől teljesen elszigetelődött. Ebben a helyzetben a magyarságuk mellett kiálló városi polgárok jórészt a Nendtvich által egyedül lehetségesnek tartott passzív ellenállást választották. Ugyanakkor tömegdemonstrációkra is sor került, ezek azonban pártpolitikai színezetet is nyertek.

A Tanácsköztársaság bukása után a szocialista vezetők a szerb megszállás övezetét a hatalom átmentésére alkalmas területként kezelték, s ennek nyomán érdekeik találkoztak a szerb vezetőkével, akik viszont a megszállás időszakának meghosszabbításában reménykedtek. A demagóg propaganda eszközeit is felhasználva e "közös érdekek" nyomán a város élére, mint polgármester 1920. szeptember 23-án a szocialista Linder Béla (akit ekkor még nem is honosítottak), a Károlyi kormány egykori hadügyminisztere került. Linder "azt a látszatot erősítette, hogy a megszállók maradéktalanul támogatni kívánják az új városi vezetőséget. A valóságban azonban a megszállók az SHS állam érdekeitől meghatározottan, s az ott kialakult politikai erőviszonyoktól befolyásoltan akadályozták, vagy segítették a helyi törekvések érvényre jutását."

Pécsi újságok a szerb megszállás időszakából.

"Az egész magyar történelemben egyedülálló ritkaságként" Pécssett 1918. november 14. és 1921. augusztus 20. között több mint száz hírlap, folyóirat és alkalmi sajtótermék jelent meg. "Noha a sajtó munkatársainak mindvégig meg kellett küzdeniük a "cenzúrával, a papírhányattal, a folyton emelkedő árakkal és a szállítási nehézségekkel, a megszállás egész időszaka alatt tartott a hírlap- és folyóirat-irodalom virágzása." (Szűts Emil: Az elmerült sziget. A Baranyai Szerb - Magyar Köztársaság. Pécs, 1991. 96-97. p.)

"Amikor 1921. júl. 27-én a trianoni szerződés ratifikált példányait a párizsi külügyminisztériumban letétbe helyezték", és világossá vált, hogy a magyar kormány jogot formálhat a megszállt területre, a szerbek és a szocialista párt törekvése arra irányult, hogy az elkerülhetetlen esemény minél későbbre tolódjon. S a város főterén a szónokok, -így dr. Doktor Sándor- Horthy csapatainak bevonulását megakadályozandó, a szerbek és a helyi lakosok felfegyverzését követelték. Végső kísérletként pedig támogatták az 1921. augusztus 14-én megalakult, szerencsére rövid fennállású Baranya (-Bajai) Szerb- Magyar Köztársaság kikiáltását, melynek elnöke Petár Dobrovits festőművész volt.

Nyolc nap múlva a Nemzeti Hadsereg csapatai, Soós Károly altábornagy vezetésével elérték a demarkációs vonalat, s a Pécsre bevonuló haderőt a város lakossága óriási lelkesedéssel fogadta. A Széchenyi téren "az ujjongó, éljenző tömeg minden talpalatnyi helyet előzönlött. Háztetőkön, tornyokon kapaszkodtak az emberek, és mély megindultsággal nézték, amint Maxon tábornok, az antant-misszió parancsnoka jelentést tett Soós altábornagynak a város átadásáról." Pécs ismét magyar város lett.

Soós Károly altábornagy csapataival végighaladva a Király utcán, a Széchenyi térre vonul

(A fejezetet írta Gál Éva, Irod.: Nagy Imre Gábor bevezetője a 120-dik forráshoz, In.:Pécs ezer éve. Történelmi olvasókönyv. Főszerk.: Márfi Attila, Pécs, 1996, Szűts Emil: Az elmerült sziget. A Baranyai Szerb-Magyar Köztársaság. Pécs, 1991.;Érdi-Krausz Gábor: Felszabadultunk. 80 éve tért vissza Pécs az anyaországához. Pécsi Szemle 2001. Ősz, 91-93.p. Az idézetek Szűts Emil és Érdi-Krausz Gábor munkáiból származnak.)

Pécs a II. világháborúban a város szovjet megszállása

A második világháború eseményei, leszámítva az inflációt, s a nehéz megélhetési körülményeket, kevésbé viselték meg Pécsét. Súlyos háborús veszteségekről sem beszélhetünk, hiszen egyetlen bombatámadás érte csak városunkat a vasútállomás környékén 1944. augusztus 27-én. A legtragikusabb esemény a pécsi zsidóság 1944 májusában elkezdődő deportálása volt. Az ún. MÁV bérházakban (ma Mártírok útja) 3000 embert zsúfoltak össze, s június végén a környékbeli zsidókat pedig a Szigeti úti Lakits laktanyában őrizték. A "pécsi holocaust" 1944. július 14-én kezdődött a 75 fős csoportokra osztott szerencsétlen emberek bevonaglásával, a szerelvények Auschwitzba tartottak.

A pécsi zsidók deportálását felidéző tárgyak

Az 1944. október 15-i sikertelen kiugrási kísérlet után Pécssett is elkezdődött a potenciális politikai ellenfelek letartóztatása. A 94 fogva tartott között volt dr. Esztergár Lajos is, a város polgármestere. Novemberre a németek megerősítették a várost és környékét, de mégsem tudták tartani állásaikat az 1944. november 28-án este megindult szovjet ostrommal szemben. A város szovjet megszállásáról M. N. Sarohin tábornok így emlékezett vissza:

"Különösen kitartó harcok folytak Pécs városáért, amelyet a németek megkíséreltek megtartani, mint Magyarország dunántúli részeibe és a nagykanizsai olajtermelő területre vezető utak csomópontját. A Pécshez vezető utakat és magát a várost is a németek erős védelmi körzetté alakították át, korszerű védőfegyverekkel és különféle erős akadályokkal.

A 32. gépesített dandár a tüzérségi gyalogság bevonásával hatolt be a város északkeleti és délkeleti részébe és utcai harcokat kezdett. A tankok nyomán a 10-es gárdahadosztály gyalogsága nyomult előre. E hadosztály erejének egy részét a város Északról és Délről való bekerítésére irányították. Feladatuk volt, hogy a város nyugati külvárosában elvágják az utat az ellenség Nyugatra vonulásától. Az 53. motorkerékpáros ezred, kihasználva az előretört egységek sikerét és a fasiszták fejtelenségét, behatolt a városba. Az ezred pánikot keltve az ellenség soraiban, a központi utakon keresztül behatolt a város nyugati külvárosába, ahol egyesült a 10-es gárdahadosztály egységeivel, megakadályozva az ellenség Pécsre irányított tartalékainak közeledését."

Végül is ennek a katonai manővernek köszönhetően kerülte el a város a nagyobb utcai harcokat. A rövid ideig tartó hadműveletnek így is 5000 német katona esett áldozatul, s mintegy 1500-an estek hadifogságba (a szovjet veszteségek pontosan nem ismertek). Az események közben Zavjalov ezredes, s később Sarohin tábornok is találkozott a város képviselőivel, Marosy László alezredessel és dr. Boros Istvánval, a közrendről és a város további sorsáról tárgyalva. Pécs szovjet megszállása november 29-én lezárult. Ezekről az eseményekről meglátásunk szerint további kutatások szükségesek, hogy az itt röviden közöltek állításait, s a megszállás objektívabb eseménysorozatait is részletesebben megismerhessük.

Már a megszállás alatt, 1944. december 17-én tartották meg a Pécsi Nemzeti Színházban azt az összejevetelt, amelyen a Debrecenben december 21-én tartandó Ideiglenes Nemzetgyűlésre szavaztak meg és delegáltak 25 képviselőt. Ezzel, s a demokratikus pártok megalakulásával az úgynevezett népi demokratikus átalakulás városunkban is elkezdődött, s a következő évben elhagyták Pécsset a megszálló szovjet és bolgár katonák. Viszont a gazdasági életben meghatározó Pécs környéki szénbányákat a Jóvátételi Hivatal a megszállók tulajdonába adta 1945 októberében. A következő évben alakult meg a DGT tulajdonjogát eltörölve a Magyar-Szovjet-Hajózási Rt. (MESZHART), szovjet tulajdonosi többséget biztosítva.

(A fejezetet írta Márfi Attila. Irod.: Aknai Tamás: Pécs. Változó Világ/2. Pécs, 1997. Útmutató Kiadó, Fehér István: A soknemzetiségű Baranya a 20. században. Pécs, 1996. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 119-150., Pécs ezer éve. Főszerk.: Márfi Attila. Pécs, 1996. Pécs Története Alapítvány, 270-275. Tanulmányok Baranya megye és Pécs város legújabb kori történetéből (1941-1950). Szerk.: Vargha Dezső. Pécs, 1984.)

A koalíciós időszak

Ennek az időszaknak a jellemzéséhez -rendhagyó módon - a szemtanú leírását választottuk.

Dr. Arató Jenő naplójából idézünk:

"Egész más várost találok itthon, mint amelyet nyolc hónappal ezelőtt [1944. októberében] elhagytam. Az a réteg, mely valamikor politikailag vezette, társadalmilag irányította a várost eltűnt. Prominens tagjai részben börtönben, internáló táborban, vagy rendőri felügyelet alá helyezve; részben elmenekültek s valahol idegenben bujkálnak; akik pedig még meg vannak, azok teljesen visszahúzódtak, nyilvános helyen nem mutatkoznak. A jobboldali pártok megsemmisültek; a régi társadalmi egyesületek beszüntették működésüket, helyiségeiket a különböző demokratikus pártok foglalták el egyedül a Katolikus Kör működik, régi épületének udvari helyiségeiben találkoznak a kör tagjai. A régi magyar sajtó helyébe új lapok léptek, melyek a demokratikus rend gondolat és eszmevilágát képviselik. Pécssett helyi újság négy van, a naponta megjelenő Új Dunántúl (kommunista), Dunántúli Népszava (szociáldemokrata), Független Nép (kisgazda) és a hetente megjelenő Pécsi Szabad Szó (parasztpárti). Igen élénk politikai élet folyik, melyben a Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült demokratikus pártok játszanak nagy szerepet; a mai politika harc a múlt ellen, a jobboldaliság, fasizmus, antiszemitizmus, egy szóval a reakció ellen. Ennek a harcnak az eszközei az Igazoló bizottságok, az internáló táborok és a Népbíróság. Népbíróság elé állítják mindazokat kik a múlt rendszerben a jobboldali pártokban vezető szerepet játszottak, vagy hangsúlyozottan tevékenykedtek, különösen a nyilasokat, továbbá azokat kik a németekkel kollaboráltak, kik a zsidók üldözésében részt vettek, kik a baloldaliakat üldözték, kik a háborúra uszítottak, kik a néppel erőszakoskodtak, hatalmaskodtak, kegyetlenkedtek (keretlegények!) és szigorúan megbüntetik őket.

Vörös Vince politikus személyes tárgyai (A bemutatott tárgyak a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonát képezik.)

A város külső képe a régi. Pécs baj nélkül megúszta a háborút, komoly légi támadás nem érte, a város körül 1944. novemberében komolyabb kárt nem tettek benne. A Széchenyi teret parkosították és telerakták padokkal úgy, hogy a téren állandóan sok ember üldögél. A Pécsi Takarékpénztár épületének emeleti erkélyén egész nap hangszóró harsog: hatósági rendelkezéseket, utasításokat, tájékoztatásokat, meg híreket közöl; a falakon demokratikus propaganda plakátok kiabálnak és vörös festékekkel felmázolt kommunista jelszavak piroslanak, itt is, ott is ótágú piros szovjet csillagok, kítűzött piros zászlók láthatók. A kirakatokban

Lenin, Sztálin és Rákosi nagy képei vannak kinn. A demokrácia erős propagandát fejt ki és mindenféle ennek a propagandának plakátjaival, képeivel találkozunk.

A városban orosz és bolgár katonaság állomásozik, a laktanyák tele vannak oroszokkal és bolgárokkal. A rendőrségi palota egy orosz hadtestparancsnokság hadiszállása, a Széchenyi téri Eizer házban pedig az orosz városparancsnokság székel. Ez a ház is, mint általában az oroszok kezében lévő épületek, laktanyák mind, ki van dekorálva vörös zászlókkal, nagy Lenin és Sztálin képekkel és esténként kigyulladó villanyfüzérékkel. Az utcákon orosz és bolgár katonák jönnek, mennek, orosz és bolgár katonai autók szaladgálnak. Ezek az egyedüli autók, melyeket látni lehet, magyar gépkocsi egy sincs a városban, a személyautókat, autóbuszokat mind elvitték a németek, de még csak lovas kocsit sem látni, hiányoznak a lovak, azokat is mind elvitték. A bolgárok röviddel hazaérkezésem után eltűnnek, 1945. augusztus vége felé elvonulnak a városból, az oroszok egy darabig még itt maradnak 1946 tavaszán aztán ők is elvonulnak. Az utcákon napközben elég nagy az élénkség, de úgy délután három órától kezdve elcsendesedik a város, besötétedés után meg embert nem látni kinn, üresek az utcák. A közbiztonság rossz, rablások, betörések, stb. sűrűn fordulnak elő, a kis létszámú demokratikus rendőrség nem tud megbirkózni a bűnözőkkel, s az emberek a sötétség beálltával nem mernek kimozdulni. A közlekedési viszonyok rosszak, vonatok érkeznek, indulnak, de a rendszeres közlekedés csak 1946. januárjában indul meg.

Tildy Zoltán köztársasági elnök Pécsen, 1946-ban

Nagyon sokan hiányoznak a városból, nincsen család melynek egy vagy több tagja ne hiányozna, a katonaköteles férfiak angol, amerikai vagy orosz hadifogságban vannak, mások meg valahol külföldön bolyonganak.

Egyébként az élet nagyon nehéz. A háború által elpusztított országban jóformán minden hiányzik, mindenben szűkséget látunk. Súlyosbítja a helyzetet az infláció, a pengő értéke napról-napra csökken és ennek megfelelően az árak napról-napra ugrálnak felfelé; a pengő mellett egy darabig forgalomban van a vörös hadsereg pénze, de ez sem sokkal jobb a pengőnél. Valóságos pénzügyi káoszban élünk, végül már senki sem ismeri ki magát a csillagászati számok világában. Tárcánk tele van bankjegyekkel, melyekért már semmit sem adnak, a forgalmat cserebere útján bonyolítják le.

Az élet központjában a táplálkozás, az élelmiszerek beszerzése áll. Nincsen liszt, zsír, cukor, hús, só és még a végtelenségig sorolhatnám fel, hogy még mi minden nincsen, a kenyérral folyton bajok vannak, néha napokon át nem kapunk kenyeret, ha van is, csúnya, fekete, savanyú kenyeret kapunk. Utóbb bevezetik a sárga, morzsalékos kukoricakenyeret, majd hetenkint kétszer nem is kenyeret, hanem kukoricalisztet adnak, csináljon vele mindenki, amit akar. Persze minden cikket jegyre adnak, de sokszor előfordul, hogy a jegyet beváltani nem lehet, jegy van, de áru nincs. A legfőbb problémánk az, hogy hol és hogyan szerezhethjük be a szükséges élelmi cikkeket, mindenki lőt, fut szalad, vagy sorban áll a boltok előtt; a boltok kereskedelmi tevékenysége megszűnt, egyszerű kiosztó szervvé váltak, melyek a lakosság között szétosztják a hatóságok által részükre juttatott cikkeket. Ha valamelyik boltba jön valami, azonnal embersokaság sorakozik fel, már nem is kérdik mit osztanak, hanem rögtön beállnak a sor végére.

Az utcák, a házak gondozatlanok, piszkosak, elhanyagoltak, az aszfalt töredezett, felszakadozott. Az utcákon mozgó emberek soványak, beesett arcúak, vékony nyakúak, a ruha csak úgy lóg rajtuk. Az emberek külseje a koplalásról, a nyomorúságról árulkodik. De a nyomorúságról panaszkodnak az agyonstrapált, foltozott, rossz ruhák, rongyos cipők is, a kopott félig civiles, félig katonás egyenruhák, megviselt csizmák, bakancsok, melyeket a háborúból hazakerültek viselnek egyéb híján.

Plakát a pécsi mozik műsorával, 1948.

A hangulat fáradt, keserves, nyögiük az elveszített háború Katzenjammerét. Szórakozó helyek nincsenek, egyedül a mozik játszanak, azok is legtöbbször üresek, minden társas összejövetel megszűnt. Az emberek, családok nem járogatnak egymáshoz, mindenki otthon ül; eleinte még rádió sincs. Mikor a vörös hadsereg bevonult, minden rádiót be kellett szolgáltatni, csak 1945 végén adják vissza a rádiókat, ekkor kapjuk vissza mi is a rádiókat. Örülünk, hogy a rádióval újra bevonul a zene csendes otthonunkba. Az életbe csak a politika hoz mozgalmasságot, mely mindent áthat. Mindent politikai szemszögből néznek, még a legjelentéktelenebb dolognak is politikai jelentőséget tulajdonítanak. Az országban a négy nagy demokratikus pártból: Kiszgazda Pártból, Szociáldemokrata Pártból, Kommunista Pártból s Paraszt Pártból alakult koalíció kormányoz, s bár a négy párt együtt dolgozik, mégis örökös küzdelem folyik közöttük. Ez a küzdelem különösen hevesse válik az 1945. november 4-én tartott választásokon, melyen a pártok rendkívül erős küzdelmet folytatnak egymással, tele van a város plakátokkal, röpcédulákkal, egyik gyűlés követi a másikat. Végeredményben a Baranya-tolnai választókerületben 15 kiszgazdát, 3 szociáldemokratát, 3 kommunistát és 1 Paraszt pártot választanak meg. Ugyanilyen küzdelem folyik az 1947. augusztusában tartott választásokon, mikor a Baranya-tolnai választókerületben 4 kiszgazda, 4 kommunista, 3 szociáldemokrata, 2 Paraszt párti, 6 Demokrata Néppárti és 1 Pfeiffer Párti kerül ki győztesen a választásokból. Ez lesz különben az utolsó választás, melyen különböző pártok komoly küzdelmet vívnak egymással, a következő választáson, mely 1949. május 8-án zajlik le, pártok már nem szerepelnek, csupán egy lista van, a Népfrent listája. Ekképp úgy ez a választás, mint a még elkövetkezők már csak formális választások lesznek.

A nyomorúságos gazdasági helyzet csak 1946 nyarán változik meg. 1946. augusztus 1-ével életbe lép a forint, a sok papírszemét, mit pénznek csúfoltak, eltűnik, újra komoly értékkel bíró pénzünk van, ha kevés is, mert a kormányzat erős deflációt csinál, ezzel védi a forintot esetleges támadások ellen. Hogy újra rendes pénzünk lesz, egyszerre megjelennek az árucikkek, a boltokban ismét lehet árut kapni, a piac, mely eddig üres volt, ismét visszanyeri régi képét. Nagyon javulnak az élelmezési viszonyok, hetenként egyszer-kétszer már húst is lehet kapni. Persze sok dologban van hiány, a hiánycikk fogalma sokáig hozzátartozik életünkhöz, majd ez, majd az hiányzik, hosszú időnek kell elmúlni addig, míg újra normálissá válik az áruval való ellátás, de a forint bevezetése mégis megindít egy folyamatot, melynek során lépésről lépésre emelkedik az életszínvonal. S lassankint az arcok újból kigömbölyödnek, a ruhák rendesekké válnak, kezdik az elhanyagolt utcákat is rendbe hozni. Egyre több autó szaladgál a városban, megjelennek az autóbuszok is és lassankint egy széles körű autóbusz-hálózat épül ki a városban, mely összeköti a város külső részeit sőt még a hegyet is a belvárossal. A színház megnyitja kapuit, szórakozóhelyek létesülnek, kezdenek multságokat rendezni, az élet lassankint normalizálódik. A közbiztonság ismét helyre áll, késő éjszaka is nyugodtan lehet közlekedni a városban."

Városi közigazgatás

(A városigazgatás fejlődése a 18. és 19. században)

A 18. század derekáig a püspöki város vezetésében több demokratikus vonás is tapasztalható, mint pl. a tanácsnokok (szenátorok) évi választása, s beleszólási jog a statutum (szabályrendelet) alkotásba. Igaz, a város önállósulási harca a püspökkel szemben, nem tette biztonságossá a tanácsnoki és bírói pozíciókat, ezért azokat több esetben be sem töltötték. S a szabad királyi rangért folytatott küzdelmek kiéleződése idején királyi biztos közbeavatkozásával választották meg a földesúri város vezetőtestületeit: A város élén az 1760-as évektől 12 fős tanács és 90 főből álló ügynevezett Választott Község (élükön három szószólóval, a város közösségét alkotó nemzetiségek német-magyar-illír szerint) állt.

A szabad királyi rangra emelés (1780) után ez a struktúra szinte változatlan maradt. Azaz a város ügyeit 12 fős tanács (magisztrátus) intézte a városbíró-polgármesterrel (Pécsett konzul, olykor polgármester) és városkapitánnyal az élén. A (kis) tanács azonban mereven ragaszkodott hatalmához a 90 fős Választott Községgel (Electa Communita) szemben, akik többnyire céhes és kereskedő kispolgárokból kerültek ki, s azok érdekeiért harcoltak. Ezért már az első években kezdeményezte a Választott Község egy közbülső szervezet, a Külső Tanács létrehozását az igazgatás ellenőrzésére. Ugyanis főleg a 19. század elején számos sikkasztás, visszaélés és vizsgálat terhelte a két vezetőtestület viszonyát és a város közéletét. A magisztrátus és a közhivatalok moráljának visszaállításánál gyakran kellett közbelépnie a mindenkori királyi biztosnak, aki a törvényességet és az uralkodói hatalmat képviselte. A városigazgatásban érzékelhető gyakori zavarok, korrupció és visszaélések a szabad királyi rang megkésett elnyerésére és a törvénybeiktatás elmaradására vezethetők vissza.

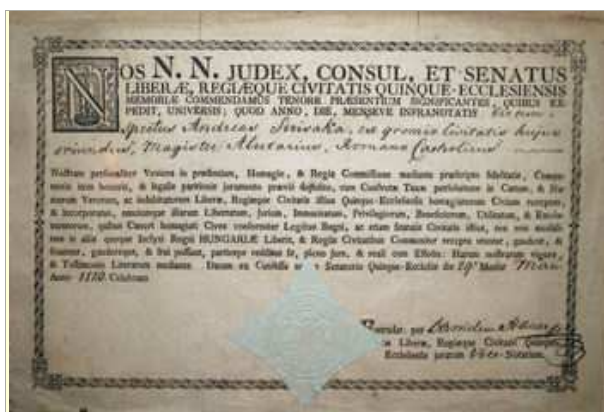
A klasszicista stílusban épült egykori városháza épülete -makett, készítője Fetter Antal

E visszasságokon változtatott volna a polgári korszak városjogát megalapozó 1848. évi 23. tc., de a régi beidegződések és a szabadságharc bukása ezt megakadályozták. A vészterhes Bach-korszakban, igaz modernizálták a közigazgatást, de ezek a reformok főként a hivatali ügyintézésben elhatalmasodó bürokráciát éltették. Így a szabad önrendelkezési jog, az önálló közigazgatás csak az 1867-es kiegyezést követően valósulhatott meg.

A városháza tanácssterme.

Egy rövid időszakot leszámítva (mely 1861. januárja és novembere közé tehető) 1867. nyarától újra választott képviselők dönthettek az önkormányzat gazdasági, várospolitikai és személyi ügyeiről, amelyek közhivatalok és tisztviselők végrehajtó munkáján alapultak. A dualizmus alatt sem szabályozta a magyar városokat egységes városi törvény, viszont két fontos törvénycikk (1870:42., és 1886:21 tc.-ek) alapvetően meghatározta a városi önkormányzatok működését és hatékonyságát. Az 1870. évi 42. tc. eltörölte a szabad királyi városi rangot és a törvényhatósági jogú önkormányzati jogkört adta Pécs városának is. Más kérdés, hogy az egykori szabad királyi városok a "törvényhatósági jogú" rang helyett hosszú évtizedekig, egészen 1945-ig, miként Pécs is, a patinásabban hangzó "szabad királyi város" címet (is) használták. Az új közigazgatási struktúra legfontosabb szerve a közgyűlés (törvényhatósági bizottság) lett, amely hat évente választotta a polgári önkormányzat első emberét, a polgármestert. S 1870-től kezdve a közgyűlés képviselőinek felét választották, a másik fele a legtöbb adót fizető polgárok, azaz a virilisták közül került a vezetőtestületbe.

Andreas Sirisaka részére 1820-ban kiadott polgárlevél, Pécs szabad királyi város szárazpecsétjével hitelesítve

A polgári korszak városi önkormányzatának egyik legfontosabb feladatköre a szabályrendelet alkotás volt, amelyet 1886 óta erősen korlátoztak. Gyakorlatilag javaslat kidolgozásra szűkítették ezt a tevékenységet. E módosított feladatkörnél a főjegyző és a kapitány mellett a közgyűlés rendes szakszabitságai kaptak fontos szerepet. Mint ahogy a szakszabitságok munkája a városi ügyek irányításában és intézésében is döntő fontosságú volt. A dualizmus alatt Pécsen a következő, jelentősebb szakszabitságokat említhetjük meg: törvényhatósági, közigazgatási, iskolaszabitsági, ipartanonciskolai, városi zeneiskolai, kórházi és színházi bizottságok. Persze még számos al- és ad hoc bizottság is létezett. E bizottságok és a közgyűlés határozatai pedig közhivatalok munkáján keresztül érvényesültek e korszakban, mint pl. a városi tanács, polgármesteri hivatal, jegyzői hivatal,

számvevőségi hivatal, városi adóhivatal, városi pénztár és az egészségügyi, gazdasági, erdészeti, rendőrfőkapitányi, községi, tűzoltósági és anyakönyvi hivatalok.

(A fejezetet írta Márfi Attila. Irod.: Kajtár István: A városigazgatás demokratizmusa Pécsen (1780-1848). Tanulmányok Pécs város történetéből. Szerk.: Sándor László. Pécs, 1982. 105-111. Kajtár István: Önkormányzati élet Pécsen (1848-1918). Baranya III. évf., 1990/2. 61-74. Pécs ezer éve. Pécs Története Alapítvány. Pécs, 1996. Főszerk.: Márfi Attila. 157-213.)

Vármegyei közigazgatás

A török uralom alól Pécs 1686-ban történt felszabadulása, majd az 1687. augusztus 12-i nagyharsányi diadal, s végül Szigetvár 1689-ben történt visszafoglalása után a török hódoltság időszaka végleg lezárult a megyében, s a terület kamarai fennhatóság alá került. E kamarai uralom aztán "jelképszerű mozzanattal ért véget Baranyában. A Rákóczi-szabadságharc kezdetén (1703) újra életre hívott nemesi felkelés katonái, zászlajukon az uralkodó szimbólumának, a kétféjű sasnak karmai közé helyezett megyecímerrel vonultak hadba." Az újjászerveződő vármegye élére kerülő első főispán a kamara által támogatott gróf Draskovich János lett (1688-tól 1692-ig), akit fia, Draskovich Péter követett (1692-től 1703-ig) e vármegyei méltóság viselésében. (Bár Baranyában a 16. század elejétől "a mindenkori pécsi püspök viselte a főispán címet", a török utáni időkben, a püspökök közül e tisztséget elsőként csak 1703-ban, Nesselrode II. Ferenc nyerte el.) A vármegyei önkormányzat legfőbb szerve a vármegyei közgyűlés a 17-18. század fordulóján kezdte meg folyamatos működését. Elnöke az alispán volt, s "akadályoztatása esetén az öt rangban követő vármegyei jegyző helyettesítette."

A megyei bandérium hímzett, vörös bőr és posztó tarsolya a vármegye címerével. 19. század első fele-közepe

Baranya Vármegye 1732-ben épült székháza

A közgyűléseket kezdetben az alispán házában, vagy a püspökségen, majd 1732-től a városban felépült pompás barokk épületben, a vármegyházán tartották. Itt volt a tisztviselők (jegyző, főadószedő, 1871 után a tiszti főorvos, a tiszti főügyész stb.) hivatala, s itt folytak a tisztújító közgyűlések is. A vármegyei igazgatás kisebb területi egységei a járások voltak, kezdetben három, később öt, hat, majd hét járásra osztották fel a megyét (dárdai, mohácsi, pécsváradi, hegyháti, szentlőrinci, siklósi, pécsi járások). A vármegyei feladatkörök a 17. század utolsó harmadától szintén változtak. Az 1700-as évek elejéig szinte csak az adószedésre, s a katonaság garázdálkodásainak megakadályozására szorítkoztak, míg II. József és I. Ferenc uralkodása alatt a nemesi vármegyék jogkörébe való beavatkozás ellen való tiltakozás számos módja figyelhető meg. Az első, valóban modern közigazgatás bevezetésére a Bach-rendszer idején történt kísérlet, mivel ez a birodalmi centralizációs, németesítő, a politikai elnyomást érvényre juttató törekvésekkel párosult, valójában csak a kiegyezés eredményeként, 1867 után valósulhatott meg. A nemesi vármegyét ekkor a polgári vármegye váltotta fel, melyben az alispán az adminisztráció első embere, s a vármegyei tisztikar megválasztásában - a nemesi előjogok helyett- a virilizmus és a közvetett választási eljárás játszottak szerepet.

(A fejezetet írta Gál Éva; Irod, idézet: Baranya megye évszázadai (1000-1918) szerk.: Ódor Imre, Pécs, 1996.)

Tűzvédelem

(Tűzoltóság Pécs, a tűzoltóság és a városi mentőszolgálat kapcsolata)

Pécsi tűzoltók gyakorlata 1888-ban.

Más városokhoz hasonlóan Pécsen is fontos, felelősségteljes feladat hárult a tűzoltást végzőkre. Az 1686 utáni időszakot tekintve az első tűzvédelmi szervezetet a város tanácsa 1723-ban hozta létre. A négy belvárosi kerület (negyed) élén álló parancsnokok felügyeltek a tűzvédelmi előírások betartására, a kútmester a tűzoltásban is rendkívül fontos közutak, a város által megbízott kéményseprő a - sokszor tüzet okozó- kémények állapotát felügyelte. A forrásokból ismert korai tűzoltószerek között sajtárok, létrák, csáklók, szikracsapók szerepeltek, de tudunk arról is, hogy szükség esetén a Mecsek felől a városon átfolyó patakok vizét is felduzzasztották víznyerési céllal. 1907-ig a tűzoltólaktanya a városházán nyert elhelyezést, s az épület tornyában éjjel-nappal tűzór teljesített szolgálatot. A 18. századi tűzrendészeti szabályok a céhek tagjainak kötelességeit is előírták a tűzoltásban való részvételre vonatkozóan. Még a reformkorban is nagy gondot okozott a városban a szárazságok idején fellépő vízhiány, mely végül 1845-ben enyhült a Tettye-patak vizének az oltáshoz történő felhasználásával. (Ez ugyanis korábban a vízfolyást használó iparosok ellenállásába ütközött.) A 19. század első felében a városi tűzoltó eszközök között lóvontatású vízfordító kocsikat, különböző fecskendőket, létrákat, csáklókat, jelzőkürtöket és pirosra festett vízfordító bőrkupákat (bőrvödöröket) találunk.

A városi tűzvédelem terén jelentős változás a dualizmus korában következett be, 1869-ben ugyanis belügyminiszteri rendelet írta elő minden helységben tűzország, vagy önkéntes tűzoltó egyesület alakítását. Ennek nyomán alakulhatott meg Pécsen - az országban hatodikként- 1870-ben a Pécsi Torna- és Tűzoltó Egyesület, 65 alapító és 114 pártoló taggal. Céljuk a szervezett tűzoltásban való közreműködés, és tornatanfolyamok szervezésével a testi erő és ügyesség fejlesztése volt. Az egyesület részben önkéntes, részben hivatásos tűzoltókból állt, munkájuk felügyeletét a rendőrfőkapitány látta el. A megelőzés, a tűzoltás és a tűzesetek kivizsgálásának hármass feladatát elvégzendő a pécsi egyesület sok problémával szembesült, s az 1883. évi mélypont után (az egyesület ekkor gyakorlatilag megszűnt), végül 1886-ban kezdődött meg újjászervezése. Különösen Reéh György rendőrfőkapitány tűzoltó parancsnoki időszakát (1893-99) emelhetjük ki, aki sokat tett a felszerelés korszerűsítésére, a működéshez szükséges anyagi bázis megteremtésére, a taglétszám jelentős növelésére, a képzés megszervezésére terén.

Tűzoltó sisak, a díszegyenruha része

A Széchenyi tér a 19. század első felében. A 18-19. században a főtéren álló, török eredetű kút -"Sandervár" (a képen jobbról)- a tűzoltást is szolgálta.

Országos programokon való részvétellel, helyi rendezvények szervezésével felhívta a figyelmet a tűzoltó szervezet munkájára, s ezzel a városi intézmények, illetve a lakosság körében megbecsülést, s persze anyagi támogatást is szerzett a pécsi tűzoltóknak. A század második felében nagy mértékben növekvő lélekszámú (1851-ben 15 000 fő, 1880-ban 28 700 fő 1910-ben közel 50 000 fő), - ipari létesítményekkel, új középületekkel és magánházakkal gyarapodó- városban a tűzvédelmi feladatok is megsokszorozódtak.

A Zsolnay - gyár munkásai a századfordulón, előttükben a gyári tűzoltók csoportja.

Nem véletlen, hogy 1904-ben már öt tűzoltóság (1 fizetéses, 2 önkéntes és 2 gyári) működött Pécsen. A dualizmus korszakából az 1907. év eseményét emeljük még ki, a városházáról ekkor költözött a Rákóczi úton levő új, a kor színvonalának megfelelő épületbe a tűzoltólaktanya. Itt helyezték el 1915-ben a város első mentőkocsiját is, s ez a tény jelzi a tűzoltóság jelentős szerepét a városi mentőszolgálat munkájában is:

1894-től, - Dr. Ludwig Ferenc kerületi főorvossá történő kinevezésétől- beszélhetünk Pécsen szervezett -hatósági- mentésről. Ő, a rendőrlaktanyákat mentőszekrényvel szereltette fel, a betegszállítást ekkor még "kétkerekű hordágyakkal" végezték. Óriási előrelépést jelentett a Varga Gyula pécsi kocsigyártónál készített első (lóvontatású) mentőkocsi megvásárlása, melynek üzemeltetését tizenhat, elsősegélynyújtásra kiképzett tűzoltó segítette. A megyei és a városi mentőszolgálat 1948-ban, az OMSZ megalakulásakor egyesült, s a város mentőautói is ekkor kerültek át a tűzoltó laktanyából az 1936-ban létesített Petőfi utcai mentőállomásra, mely eredetileg a Vármegyék és Városok Országos Mentőegyesülete (VVOME) pécsi fiókjának, a Pécsvidéki Önkéntes Mentőegyesületnek volt a székháza.

(A fejezetet írta Gál Éva, Irod.: Dr. Szabó Károly: Pécs tűzvédelmének fejlődése a legrégebbi időktől az önkéntes tűzoltóság megalakulásáig A Tűzoltó Múzeum Évkönyve II. 1985. Bp. 1986. 18-78.p.; Dr. Szabó Károly: Pécs tűzvédelmének története a dualista Magyarországon (1867-1918) A Tűzoltó Múzeum Évkönyve III. 1986-87. Bp.1988. 96-221. p.; "A pécsi mentőintézmény két autóval megkezdte működését." Pécsi Napló 1927. XII. 4. 4-5. p.; Dr. Farbaki Iván- Dr. Fábíán József: Baranya megye mentéstörténete. Jubileumi Évkönyv az Országos Mentőszolgálat megalakulásának ötvenedik évfordulójára. Bp. 1998. május 10. Bp.1998. Szerk. biz. Elnöke: Dr. Pap Zoltán)

Pécs a 18. században

Pécs látképe 1763-ban, Prunner Ignác városképe, melyet először Hochrein József pécsi litográfus sokszorosított rézmetszetből 1863-ban.

A 18. század a város újjáépülésének időszaka. A betelepülő horvát, magyar, illetve a Habsburg birodalom távolabbi, nyugati részeiből idevándorló s letelepedő német lakosság más városokhoz hasonlóan főként iparúzással foglalkozott, de emellett a mezőgazdasági termelésnek (különösen a szőlészetnek) is igen nagy szerep jutott a város polgárainak életében. A mesterek ismét céhekbe szerveződtek, s fontos feladatokat láttak el az újjáéledő városi közigazgatásban is. Fellendült a kereskedelem, a Fő tér (ma Széchenyi tér), s a Kis tér (ma Jókai tér) újra a vásárok, piacok színhelyévé vált. A pusztulás nyomán kiégett házhelyeken, még üres telkeken megindultak az építkezések. Ebben az időben még sok a földszintes épület, a külvárosokban pedig a tűzveszélyesebb szalmatetőű házak mellett haladhatott el a járókelő. Ugyanakkor emeletes, cseréptetővel fedett egyházi, magán- és városi-megyei hivatali épületek is meghatározták a városképet. (Városháza, Vármegyeháza, Káptalani Levéltár épülete, stb.)

A 18. századi ún. Püspökvár (a város főterén állt már a 18. században) makettje a környező században is a városháza egyházi épületekkel és erődítésekkel épült tervrajza. Makett, készítette Fetter Antal.

Voltak mesteremberek, (pl. aranyművesek, csizmadiák, szabók stb.) akiknek műhelyei, illetve lakhelyei a belváros legforgalmasabb, központi részén, annak kelet-nyugati tengelyében, illetve a főtéren helyezkedtek el. Ugyanakkor Pécs iparának központja ekkor még a belvárostól keletre található terület volt. Itt, a Tettye - patak mentén malmok, műhelyek sorakoztak (puskapor-, gabonaőrölő-, papírmalom, olajütő, kállósműhelyek stb.) s e fontos vízforrást használták a patak mentén települt tímárok is.

A megnövekedett lélekszámú, gazdaságát, társadalmi struktúráját tekintve megerősödő város földesura 1780-ig a püspök volt, s a 18. század talán legfontosabb, a polgárosodás folyamatát döntően befolyásoló eseménye az a közel 80 évig tartó küzdelem, amelynek eredményeként Pécs szabad királyi város lett.

(A fejezetet írta: Gál Éva)

A 18. században épült „Magyar Korona” beszállóvendéglőről 1942-ben készített rajz.

A város a századfordulón

Az 1907-ben, Lang Antal tervei szerint átépített városháza épülete

"Százhuszonhat utca, több mint ötezer lakóház, harminchét-harmincnolcezer lakos, a már többségivé vált magyarság nyelvével keveredő német és horvát, kulturált, európai nivójú belváros, elmaradottabb külváros, falusias városkörnyék - ez dióhéjban a millenniumi Pécs. Pontosabban ez is." Az épületek döntő többsége ekkor még földszintes, egy-kétemeletes ház mindössze 300-350 volt. Közterekben sem volt gazdag, ám közülük néhány sajátos szépségével és varázsával járult hozzá a város vonzerejéhez. Különösen a székesegyháztól délre fekvő Scitovszky tér, amely reprezentatív közkertként működött. A házak többsége kőből és téglából készült, a külvárosokban azonban gyakori volt a vályog és a tömött falú építkezés" E korszakban átalakul a városkép is.

A pécsi Postapalota (Magyar Királyi Főposta) épülete 1904-re készült el.

A Pécsi Jótékony Nőegylet székháza 1905-ben épült fel. (A kép kiállításunkon nem látható, a múzeumi képeslap gyűjtemény része.)

Ekkor épült fel például az új Városháza, a Pécsi Nemzeti Színház, a Nádor szálló új tömbje, az ún. Lóránt-palota, illetve a Pécsi Jótékony Nőegylet, a Postapalota, a Pécsi Takarékpénztár, a Kereskedelmi és Iparkamara, és a Bányagazgatóság székházai. Az építkezések egy része a millenniumi felajánlások részeként valósult meg, (pl. a színház felépítése), illetve egyes létesítmények az 1907. évi Pécsi Országos Kiállítás idejére készültek el (pl. az új Tűztőlaktanya, vagy az Indóház utcai Református templom). Az egyházi építkezések közül feltétlenül meg kell emlékeznünk a székesegyház átépítéséről is, melynek 1891-ben történt felszentelésén az uralkodó, I. Ferenc József is jelen volt. "Pécsnek ekkor már számottevő ipari létesítményei voltak, (hiszen) kőszénbányászata, (s) az egyre gyarapodó közlekedési lehetőségek az ipari fejlődés alapjául szolgáltak. Pécs az élelmiszertermelés és ellátás szempontjából részben önellátó. A városnak nem lebecsülhető állattartása volt (sertés, szarvasmarha), működött a közvágóhíd, négy gőzmalmában őrlték a gabonát, jelentős gyümölcs- és szőlőkultúrával rendelkezett. Amire mindezeket túl szüksége volt, azt a közeli falvak felhozatala biztosította."

Gázvilágítás az egykori Iskola (ma Janus Pannonius) utcában a századfordulón

Az utcákon, s a házak egy részében is gázlámpákkal (légszesz) világítottak, (bár még ezekben az otthonokban is ott állt az éjjeli szekrényen a tartóba tett gyertya).

A Vízmű avatása a Tettyén 1892-ben.

Az 1892-ben felavatott Vízmű lehetővé tette -a közutak zömének lebontása mellett- az ivóvíznek az épületekbe való bevezetését, de a szennyvíz-elvezetés, csatornázás csak később, az I. világháború után valósult meg. A kereskedők üzleteinek nagyvárosias portáljai, az iskolák, az egyesületek, a kaszinó, az éttermek és kávéházak, a színház, a mozik mind-mind apró, de jelentős színtestek annak a városnak, melyet már akkoriban a régió központjának tekintettek.

(A fejezetet írta Gál Éva, Irod., idézet :Szirtes Gábor: A millenniumi Pécs; (Pécs, 1996.)

Pécs a két világháború közötti időszakban

Az 1914-ben befejezett, Pilch Andor tervezte épületben, a Rákóczi úton kapott helyet a Pozsonyból Pécsre települő Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem. Az épületet 1931-ben új szárnyal bővítették.

Az I. világháborút lezáró trianoni béke következményeként az elcsatolt területté váló Pozsonyból a szerb megszállás alól (1919-1921) felszabadult Pécsre telepítették az Erzsébet Tudományegyetemet (három karával: jogi, bölcsész és orvosi), s céljaira az 1914-ben befejezett főreáliskola (Pilch Andor tervezte) épületét (Rákóczi u. 80.) tették alkalmassá, 1931-ben új szárnyat építetve hozzá. Pécs üzemeiben (Börgyár, Sörgyár, stb.) fejlesztések kezdődtek, a város pedig munkahelyteremtő építkezésekbe fogott: 1925-26-ban épült fel az Irányi Dániel tér 8. számú telektömbre - Pilch Andor terve szerint- a városi bérház. Majd 1927-1929 között a város több pontján városi, három emeletes bérházak épültek: József Attila (egykori Ráth Mátyás u.), Petőfi u. sarkán, az Ispitalja - Imre u. telektömbön (Rét u.-), a Mezőszél utcában; városképileg is jelentős volt a MÁV bérháza

(1926), amely a II. világháború alatt a deportálandó zsidók gettója lett. A szénbányászat, a DGT bányaközpontjaiban modern üzemépületek, kórház, legényszállás épült, 1922-ben kezdődött el ugyancsak e vállalat munkásai számára a Meszes lakótelep kiépítése, ami Marsai /Márovcics Andor építési vállalkozó kivitelezésében valósult meg. 1927-ben felépült a Fehér - hegyi víztorony, 1933-ban megkezdte működését a pécsi Rádió adótorony. Klebelsberg Kunó művelődési miniszter iskolapolitikájának következtében nemcsak a pécsi egyetem működésének feltételei teremődtek meg (Szt.Mór kollégium építése), hanem az évtized végére újabb iskolák is épültek: 1923-1926 között Pilch Andor és Lauber Dezső tervei szerint az Egyetem utcai, 1929-ben Moeller Felix terve szerint a Nagyvárad és Petőfi u. - Szilágyi D. u. saroktelekre 12 tantermes, az Ullmann telepre központi terv alapján 4 tantermes, a gyárvárosban (Pilch Andor, Gosztanyi Gyula, Visy Zoltán terve) iskola és óvoda épült. (További óvodák 1927-1929 között a mai Aradi vértanúk útján és a Ráth Mátyás utcában létesültek.) Kibővítették a Leőwey Klára Gimnáziumot, és 1937-ben új szárnyal bővült a Nagy Lajos Gimnázium is. 1929-re Létay István terve szerint felépült a Fa- és Fémipari tanonciskola két emeletes épülete. 1928-29-ben a Rét utcában Tarján Benő tervei szerinti tanonciskola és internátus, majd 1940-ben vele szemben Körmendy Nándor -Kőszeghy Gyula tervezte Kereskedelmi iskola zárta le a József Attila utcától délre húzódó területnek e periódusban kertes villateleppé kiépülő részét.

A Ferencesek utcája madártávlatból (A kép kiállításunkon nem látható, képslap gyűjteményünk része.)

Jelentős városszabályozások és rendezések történtek 1930-tól: a Széchenyi tér, a Séta tér rendezése a vízlépcső megépítésével, a városfal kibontásának kezdeményezése, a Magaslati út kijelölése, a Mecsek-kapu és a mecseki turistapihenők kiépítésével, a Megyeri kertváros létesítésével, majd az Esztergár Lajos polgármestersége idején az évtized végére felépült Vadász utcai szociális, munkás lakótelep, illetve tisztviselő-telepek létesítésével (Mecsek oldalában, és a budai vámnál). Jelentős volt e periódusban a templomépítés is: Pius templom (Fábián Gáspár, 1927.), Gyárvárosi templom (Pilch és társai, 1927-29), a központi temető Szt.Mihály kápolnája (Nendtvich Andor és Weichinger Károly, 1932-34.), Pálos templom (Weichinger Károly, 1935), Bártfa utcai Szt.István templom (Gosztanyi Gyula, 1938.), Kertvárosban: Szt. Erzsébet templom, (Gosztanyi Gyula, 1943.) Szt. Donát kápolna (Hoffmann László, 1940.), s a Belvárosi templom modern bővítése (Körmendi Nándor, 1940.). Megépült a mecseki

üdülőszálló, új mozi, repülőgéphangár és mentőállomás, kórházbővítés, vágóhíd - bővítés, szeretetház, egészségház, emlékművek. Az idegenforgalmat is gazdasági tényezővé teszik a Pécsi Ünnepi Hetek, valamint a Missa Solemnis megszervezésével.

(A fejezetet írta: Mendöl Zsuzsanna)

A céhes ipar Pécssett

A pécsi fésüs céh ládája, 18. század

A középkori céhes ipar virágzását Pécssett a török hódoltság időszaka megakasztotta. 1686 után azonban sorra alakulnak újjá e feudáliskori iparos szervezetek városunkban is. A 17. század végétől folyamatosan növekvő lakosságú városban az idegenből ideszármazottak között sok iparost is találunk. Miután a városi magisztrátus felvette őket a polgárok sorába, nem volt számukra akadály a iparűzésnek, amennyiben a céh kebelébe fogadta őket. A helyi iparosokat ott találjuk a város vezető testületeiben, s a céhek fontos szerepet játszottak számos városi feladatkör ellátásában is, amelyek közül a korai időszakban említhetjük pl. a piacrendészetet és a tűzvédelmet is.

Az 1724-ben újjáalakult pécsi aranyműves céh 1826-ban készült pecsétnyomója, Szent Eligius püspök, az ötvösök védőszentjének ábrázolásával

Eperjessy Géza írja "Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon 1686-1848." című munkájában (Bp. 1967.), hogy az átlagos fejlettségű szabad királyi városokban, így Pécssett is körülbelül minden harmadik, negyedik családfő foglalkozott kézművességgel. S hozzátehetjük azt is, hogy sokuk életében, a család anyagi bázisának megteremtésében a szőlőművelésnek, s különösen még a 18. század folyamán a mezőgazdaság egyéb ágainak is jelentős szerep jutott. Az iparosok zömében a belvárosban laktak, de egyes iparágak képviselői (pl. tobakosok, molnárok, pokróckészítők, kovácsok) a budai külvárosban, a Tettye-patak mentén települtek le.

Az 1697-ben újjáalakult pécsi lakatoscéhben dolgozó mesterek munkái (kulcsok, lakatok, zárok, súly) és céhkancsó, 18. század

"A céhbeli mesterek készítményeinek értékesítése részben közvetlenül a műhelyekből, részben pedig a heti piacokon és országos vásárokon történt. A mesterek nemcsak a helyi áruforgalomban voltak érdekeltek, hanem eljártak más közelebbi és távolabbi vásárokra is (Székesfehérvár, Győr, Baja, Eszék, Verőce, Pest stb.), rendszerint csoportosan vásároltak, olykor egész karaván indult útnak

szekereken." A napoleoni háborúk idején pedig a pécsi mesterek (csizmadiák és vargák) hadimegrendelésre is dolgoztak.

A csizmadia céh zászlója (1802)

A Szűts-Szjártó-Nyergesmester-Kötéljártó céh zászlója (1852)

1872 után, a céhek megszűnésével egyes iparágak képviselői a kisipar-kézművesipar szintjén léteztek tovább (pl. a fegyverműves); egyes iparágak a szolgáltatóipar irányába szakosodnak (pl. cipész-szuszter); és nem utolsósorban voltak olyan területei is az ipari termelésnek, melyek a kisipar szintjéből kilépve az új, gyáripari struktúrában fejlődtek tovább. Ezek közül említhetjük példaként a bőrkikészítés és az erre épülő feldolgozóipar ágazatát, ahol a céhes kisműhelyektől a bőrfeldolgozó tímármanufaktúrákon át, az európai hírnévre szert tett gyáriparig ívelő folyamatnak lehetünk tanúi Pécssett.

Céhlevél.

1824-ben a szűrszabó céh által kiadott, a céh pecsétjével hitelesített, a céhlevél Királovits György szűrszabó legény számára, aki a pécsi céhben egy évén át becsületesen viselkedett és dolgozott.

A lakatoscéh kebelében dolgoztak egykor a város puszkaművesei is, ezt bizonyítja többek között a céhpecsét pisztoly-pár ábrázolása is.

A fennmaradt céhes emlékegyéből a kiállításunkon bemutatott kollekción (céhzászlók, céhládák, pecsétnyomók, remek- és más munkadarabok stb.) tanúskodnak az egykori mesteremberek magas szakmai tudásáról, s a céheknek a város gazdasági életében betöltött fontos szerepéről.

(A fejezetet írta Gál Éva, Irod., idézet: Kopasz Gábor: Régi pécsi kézműves mesterségek. JPMÉ XVI. 1971. Pécs, 1972. 167-183.p.)

A kőszénbányászat

A Mecsek természeti kincsei közül a különböző történeti korszakokban az itt található vasérc-, mészkő-, agyag- és feketekőszén kitermelését említhetjük (az uránérc termelés csak 1956-ban kezdődött), melyek közül legjelentősebb és az ipar kibontakozása szempontjából nagy távlatokat nyitó, a kőszénbányászat volt. Ezért ennek történetéből szeretnénk ízelítőt adni.

A Pécs környéki szénbányászat külszíni gödrökben, kis tárókkal a 18. században kezdődött, elsőként 1782-ben Vasas határában nyitottak közfogyasztói célra termelő bányát. Az első mecseki függőleges akna (Flórián - akna) pedig 1848-ban létesült. Az áttörés a 19. század közepén(1852) - az 1829-ben alapított- Első cs. kir. szab. Dunagőzhajózási Társaság (DGT) térségünkben való megjelenésével, a bányaterületek felvásárlásával, a korszerű technológia bevezetésével következett be. (Tevékenysége a II. világháború végéig követhető nyomon.) A DGT, -a főként a Monarchia területéről, de más országokból is toborzott szakképzett bányamunkások és családjuk számára kedvező, a végleges letelepedést, s ezzel biztos munkaerőbázis megteremtését célzó - tevékenysége, illetve piaci igényei és érdekei a maguk korában is igen korszerű infrastruktúra kiépítését jelentették a városban, és a környező bányavidéken. (Távolsági vasút, helyi omnibusz közlekedés, lakótelepek-ún. bányatelepek, kolóniák- kiépítése iskolával, kórházzal, templommal, boltokkal, ill. az ún. élelmitárakkal, a gazdálkodásra is lehetőséget teremtő kertes házakkal stb.)

A DGT első aknája, az 1853-ban átadott András-akna

A Társaság az ún. pécsvidéki (Pécsbánya, Mecsekszabolcs, Somogy, Vasas, Hosszúhetény) térségben sorra nyitotta meg az aknákat (elsőként az András - aknát 1853-ban). A szállításhoz a föld alatt csillás pályákat (facsillék majd, kúpgörgős vascsillék), a felszín fölött kötélpályákat, illetve ipari vasútvonalakat épített, a kitermelt szén osztályozását a szénosztályozó-, a porszén koksizálásának szénmosással való előkészítését a szénmosó látta el. A tüzelésre alkalmas koksiz előállítását az 1850-es években, míg a brikettgyártást az 1860-as években kezdődött. Az villamos energia előállítását a villamos erőmű szolgálta, amely 1914-től, 10 000 KW teljesítményig a város energia ellátását is biztosította. A

tőkeerős DGT mindezt folyamatos műszaki-technológiai fejlesztésekkel érte el, s a széntermelés-előkészítés és feldolgozás, pl. a lóvontatású csillevonattól a sűrített levegővel hajtott mozdonyokig, vagy a kézi szénosztályozástól a nedves eljárással végzett gépi szénmosóig nagy utat tett meg.

Pécsbányatelepi iskolások 1910-ben

A szénbányászat DGT előtti korszakának kiemelkedő alakja többek között Berks Péter (1770-1845), pécsi kincstári bányaigazgató, akinek nagy szerepe volt a mecseki bányászat megszervezésében.

Zubbony - a bányász díszegyenruha része, a két világháború közötti időszakból

A DGT bányagazgatói közül meg kell említenünk Wiesner Raymár (1843-1900) bányamérnököt, nevéhez fűződik a társulati iskolákban a magyar nyelvű oktatás kezdeményezése, a pécsbányatelepi magyar dalárda alapítása, a Pécsi Magyar Királyi Szénbányász Iskola és az aknászképző Bányaiskola alapításának, Pécsre kerülésének támogatása, s a belvárosban a Mária utcai bányagazgatósági központ felépíttetése is. A kimagasló egyéniségek sorában feltétlenül meg kell említenünk Jičinský Jarosláv (1870-1959) bányamérnököt, aki 1913 és 1931 között volt a DGT bányagazgatója, s " a pécsi szénmedence 1913-1927 között megvalósított átfogó korszerűsítésének tervezője, megvalósítója"-ként emlékezünk rá.

(A fejezetet írta Gál Éva, Irod.: Szirtes Béla: A pécsi szénbányászat kiemelkedő személyiségei.

Pécsi Szemle 2001. Tél, 48-57.p.; Babics András: A pécsvidéki kőszénbányászat története Bp. 1952.; Mendl Lajos: előadás az András - akna történetéről a 2003. évi pécsi Ipartörténeti Konferencián; Huszár Zoltán: Pécs és a Dunagőzhajózási Társaság. Pécsi Szemle 1998. Ősz-Tél, 69-84.p.; Az idézet Szirtes Béla munkájából származik. Ld. még: Iparosok és bányászok a Mecsekalkján. Gazdaságtörténeti tanulmányok. Szerk.: Szirtes Gábor-Vargha Dezső, Pécs, 2002.)

A gyáripár múltjából

Kiállításunk - a 19. század első felének rövid életű próbálkozásai (mint például a Mihálovics-féle posztógyár, a Limberger-féle cukorgyár és a Madarász-féle vasgyár) után - a század második felében kibontakozó gyáripár emlékanyagából is válogatást ad.

Weber-Tarlós Károly: A Hamerli gépgyár

Az ipari termelés jelentős változásainak előmozdítója volt az új energiaforrás, a feketekőszén korszerű kiaknázása a század közepétől, a DGT térségünkben való megjelenésével, amely, mint fontos ipartelepítő tényező, a feldolgozóipar számos ágának kibontakozását tette lehetővé. Ebben az időszakban kiemelhetjük azokat az agyag- és bőripar, valamint a hangszergyártás, illetve a pezsgőgyártás területén létrejött ipari üzemeket, melyek részben technológiai fejlesztések és újítások, részben a piaci igényekhez

igazított termékkála kialakítása révén fel tudták venni a versenyt a hazai, illetve az osztrák konkurenciával is, sőt, európai hírnévre tettek szert. Ezek közé tartozik a Hamerli Kesztyűgyár (1861), az Angster Orgonagyár (1867), a Littke Pezsgőgyár (1859), Zsolnay Vilmos Majolikagyára (1868) és a Höffler Testvérek és Társa Bőrgyára (1884). E legjelentősebbek mellett a fém-, fa-, élelmiszer- és vegyipar területén természetesen számos egyéb gyár alapítása is e korszakban történt. Megemlíthetjük Haberényi Pál és a Rupprecht Testvérek vasgyárát, de a korai (1830-as) alapítású, s e tekintetben inkább a kivételek közé tartozó Kindl-féle vasgyárát is, a Herceg Testvérek rézárugyárát, Engel Adolf parkettagyárát, a

Kindl Ferenc Gépgyár, Malomépítészet, Ércz és Vasöntöde Pécs - számla fejléc

Számla fejléc az 1850-ben Pécsre települt, sörgyár alapító Hirschfeld Lipót fia, Hirschfeld Sámuel gyártulajdonos idejéből.

Hirschfeld- és a Scholtz-féle sörgyárakat, Jankovics Hugó szappangyárát, vagy éppen a gőzmalmokat. A gyárak a felhasznált nyersanyagot részben külföldről, európai országokból (Angliából, Franciaországból, Svájcban, Törökországból stb.) szerezték be, s az üzemek termékei a helyi, a Pécs környéki, illetve jórészt a horvátországi és balkáni városok piacain kerültek értékesítésre. Ugyanakkor a pécsi gyárak nevezetes termékei a Monarchia területén, illetve Európán kívül, még az Újvilágban is sikert arattak. A gyáralapítók zöme a pécsi, illetve Pécssett letelepedett polgárok közül került ki, akik tőkájukat sok esetben kereskedelmi üzletekből szerezték, de

megfigyelhető, hogy a századfordulón, egyes ipari létesítmények alapításában a helyi banktőke vesz részt, illetve az is előfordult, hogy a kisipari műhely növekedett manufaktúrává, s később korszerű gyárrá. A pécsi ipari tőke másik része osztrák érdekeltségű volt, - ide sorolható a bányászat a DGT működésével és a légszuszgyártás is. (Bár meg kell jegyeznünk, hogy az osztrák tőke mellett a magyar arisztokrácia is megjelent, mint befektető.) Harmadikként pedig az állami tőkét említhetjük térségünkben (pl. vasútépítés, dohánygyár alapítás).

A Romeisz Részárugár munkásai, 1910.

Mindezek következményeként a századfordulóra, a társadalmi struktúrára is ható, jelentős változásokat tapasztalhatunk, melyek közül kettőt emelünk ki. Az egyik a szakképzett munkaerő iránt megnövekedett igény, mely az ipari munkásság számának jelentős gyarapodásához vezetett. Nem véletlen, hogy az érdekeinek szervezett keretek közötti érvényesítésére törekvő munkásság hozta létre és működtette a dualista korszakban a legtöbb kulturális, szociális-érdekvédelmi, és segélyező egyesületet. A másik fontos mozzanat a polgárosodás folyamatának felgyorsulásaként és kiteljesedéseként annak az ipari-vállalkozó rétegnek a megerősödése, mely a közéletben, illetve a virilitás alapján a város vezetésében is tevékeny szerepet

vállalt. Szirtes Gábor szavait idézve: " ..a gazdasági versenyben sikerrel helytálló, etikailag szilárd talajon álló, egzisztenciális önállóságát kivívó, mély nemzeti érzülettől (még) áthatott, a monarchia és a kontinens közlekedő edényeinek útvesztőiben is tájékozódni tudó polgár születésének időszaka ez. És szinte végestelen végig [sorolhatnánk mindazt,] amely az itt élők szorgalmáról, tudásáról, szakértelméről, európai nívójáról tanúskodik. Arról, hogy - egész egyszerűen szólva - európaiak voltunk már egy évszázaddal ezelőtt is. Pontosítsunk: európaiak az értékek megbecsülésében és gyarapításában, hívők a szakmai tudás és az erkölcsi tartás erejében, [és] nemzetiek a hagyományok, a hely szellemének ápolásában."

(A fejezetet írta: Gál Éva, Irod.: Angstertől Zsolnayig. Szerk: Szirtes Gábor-Vargha Dezső, Pécs, 1999.; Iparosok és bányászok a Mecsekalkján. Szerk.: Szirtes Gábor-Vargha Dezső, Pécs, 2002. C. tanulmánykötetek; az idézet Szirtes Gábor: Pécsi Panteon. /Pécs, 1998./ című kőtetéből származik.)

A Zsolnay gyárban dolgozó munkások számára épített házak homlokzatán -a gyár termékein is megjelenő- emblémát helyezték el. (A mőtárgy a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona.)

A Littke Pezsgőgyár

Wéber -Tarlós Károly: A Littke Pezsgőgyár

A lengyel származású szabó, majd vendéglős és kereskedő család sarja, Littke Lőrinc (1809-79) nevéhez fűződik a hírneves pécsi pezsgők gyártása. A családi hagyomány szerint a koraszülött Lőrinc agyhártyagyulladását kapott, "s fél éven át meleg borban fürösztötték, lágy kendőkbe bugyolálták. Így maradhatott életben. Talán innen a pezsgő iránti vonzalma?" Annyi bizonyos, hogy "meglehetősen távol kerülve a családi tradícióktól az 1860-70-es évekre Magyarország ismert és elismert pezsgőgyárosává vált." Az 1830-as években kezdte "véget nem érő alkimista kísérletsorozatát, keresve a bölcsek kövét, a pezsgőgyártás titkát." A pozsonyi Esch és Társa pezsgőgyárban szerzett tapasztalatokkal is gazdagodva a dómtól délre fekvő téren (akkori Scitovszky tér) vásárolta meg azt a telket, amely alatt 20-32 m mélyen többszintű pincerendszer húzódik. Itt hozta létre a gyárat, mely felszíni építményeivel, udvarán szökőkutakkal, trópusi növényeivel is felhívta magára a figyelmet. Az 1858-ban megindult pezsgőgyártás során különleges zamatú pezsgőihez aromás növényi kivonatok és párlatok sorát próbálta ki (pl. zeller, hárs-, cseresznye- és bodzavirág). Littke Lőrinc élete igazi sikertörténet.

A Littke pezsgőt reklámozó menükártyák

Sok területen tette próbára tudását, tehetségét kiváló eredményekkel (eredeti szakmájában elismert szabó, bornagykereskedő és bányatulajdonos is volt). Munkásságának folytatója, a hírneves francia pezsgők készítéséről is tapasztalatokat szerzett utódja fia, Littke József lett. Az 1885-ös budapesti kiállítás sikere ekkor nyitotta meg az utat a külföldi piacokra is. Az 1888-as (majd az 1907. évi) pécsi kiállításokon fogalomává vált a Littke-pavilon, ahol a legrangosabb vendégek is megfordultak.

I. Ferenc József látogatása a pezsgőgyárban 1891-ben

1891-ben, az újjáépített székesegyház felszentelésére Pécsre érkező uralkodó, I. Ferenc József személyes látogatást tett a gyárban, s hamarosan a Littke cég elnyerte a császári és királyi udvari szállító címet. Nem sokkal ezután pedig Littke József megkapta a Ferenc József-rend lovagkeresztjét.

A sikersorozat részeként az 1896-os millenniumi kiállításról is meg kell emlékeznünk, ahol a Littke pezsgők készítőjét a legnagyobb díjjal, állami aranyéremmel jutalmazták. Littke József közéleti tevékenységét már a kortársak is nagyra becsülték (a Nemzeti Casino alelnöke, a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara elnöke volt). 1902-ben bekövetkezett halála után fia, majd unokája vezették a gyárat, amely a gazdasági válság éveiben eladósodott, s a talpon maradás egyre nehezebbé vált. A szovjet megszállás idején a gyárat kifosztották (25 ezer palackot sikerült elrejteni), s a neves család szerepe az 1949-es államosítással szűnt meg a pécsi pezsgőgyártásban.

A Littke pavilon a Millenniumi kiállításon Budapesten

(Itt jegyezzük meg, hogy a a Littke pezsgők mellett híres volt a maga korában a "Mecseki Gyógyítóka" is, melyet a pécsi Idegenforgalmi Hivatal pályázatán nyertes Geiger Kálmán gyógyszerész készített, mecseki gyógyfüvek felhasználásával. Az itóka a Zsolnay Gyárban készült, Pécs címerével díszített kulacsokban került forgalomba 1933-tól, s a városba érkező idegenek, vagy éppen a Pécsen rendezett kongresszusok résztvevői -reklámfogásként - ingyen is hozzájuthattak e különleges zamatú italhoz.)

(A fejezetet írta Gál Éva, Irod.: Szirtes Gábor: Littke Lőrinc és József a pécsi pezsgő mesterei. Pécsi Szemle 1999 nyár, 39-48.; Márfi Attila: Littke. A neves pécsi polgárcsalád történetéhez. Győri Múzsza 2002/10. 32-34. - Az idézetek Szirtes Gábor tanulmányából)

származnak; A Mecseki Gyógyítókhöz Id. Tegzes Ferenc: A "Mecseki Gyógyítóka". Egy pécsi termék karrierjének első szakasza. In.:
Tanulmányok Pécs Történetéből 2-3. Pécs, 1996. 91-98.p.)

Az Angster Orgonagyár

Ismeretlen mester: Angster József (1834-1918)

Az orgonagyár megalapítója, Angster József 1834-ben született. Az abszolút hallású gyermek már korán kis hangszereket készített. Bécsi tanulmányok után, híres orgonaüzemekben (Bécs, Drezda, Berlin, Köln, Luzern, Párizs) szerzett mesterségbeli tudással gyarapodva, szakmai-technikai újdonságokkal a tarsolyában érkezett haza, s 1867-ben telepedett le Pécssett, a Zsinagóga orgonájának elkészítésére. (Átadására 1869-ben került sor.) Már ez az első orgona csodálatba ejtette a szakembereket is, így sorra kapta az újabb megrendeléseket. Ezek között találjuk a Pécs-belvárosi plébániatemplom, a kalocsai székesegyház, a budapesti Szent István bazilika orgonáját, s megemlíthetjük a messzi Reichenbergbe (ma Liberce,

Csehország) került orgonáját is.

A századik orgona a pécsi dóm részére készült, s a székesegyház újjáépítésének befejeztével, a templom felszentelésekor, 1891-ben szólalt meg először. A sok megrendelés az üzem egyre nagyobb helyiségekbe való költözését, bővítését is magával hozta, így pl. 1874-ben saját fémsíp-műhelyt létesített, ezzel váltva fel a korábban Franciaországból hozatott fémsípokat. Az orgonagyár "az 1880-as években Pécsnek országosan, sőt a Kárpát-medence határain túl is elismert vállalatai közé tartozott - a Zsolnaygyár mellett." Hangszereivel dicsőséget szerzett az 1888-ban rendezett, és az 1907. évi országos kiállításon is. 1909-ben államsegéllyel nyílt lehetősége Angster Józsefnek az újabb fejlesztésre, ekkor 14 db, Dieselmotoros gépet sikerült munkába állítania, a "speciálisan orgonaépítő munkák" elvégzésére.

A pécsi dóm számára készült orgona tervrajza

Az Angster József és Fia Orgona és Harmóniumgyár hirdetése

A jelentős közéleti tevékenységet is folytató gyáralapító "nyolcvanadik születésnapjára a pápa áldását kapta, majd halálának évében, 1918. tavaszán a pécsi püspök nyújtotta át a Szent Gergely-rend lovagkeresztjét. "A századforduló után Angster József két fia, Emil és Oszkár fokozatosan vették át idősebb apjuktól a vezetés nehezét. Küzdelmes időszak várt rájuk a világháború, továbbá a későbbi világgazdasági válság következtében." Angster Emil, aki egyben kiváló zongorista is volt "a szegedi dóm orgonájának megalkotása kapcsán kormányzói elismerésben részesült."

Az akkor már "Angster József és Fia Orgona- és Harmóniumgyár" néven ismert üzemben 1940-től a vezetést a harmadik generáció- József és Imre- vették át. "Az ő háborús idejünkben is megtartotta hírét az üzem, amely az ország minden tájára szállított." E nagy ívű pályának - a gyárban összesen 1300 orgona és 3500 harmónium készült-, 1949-ben az államosítás vetett véget.

Az Angster József és Fia Orgona- és Harmóniumgyár levélpapírjának fejléce

(A fejezetet írta Gál Éva, Irod., idézet: Angster József: Az Angster család és az Angster Orgonagyár történetéből. In.: Angstertől Zsolnayig. Ipartörténeti tanulmányok. Szerk.: Szirtes Gábor, Vargha Dezső. Pécs, 1999.74-83.p.)

Kisipar Pécssett

A céhszervezetek megszűnésével, illetve a gyáripar kibontakozásával párhuzamosan a helyi kézművesipar átalakulásának is tanúi lehetünk. A századfordulón, majd a két világháború közötti időszakban a város jelentős gazdasági, s többek között az infrastruktúrát, a városképet, a lakosság számát, összetételét is érintő változásokon ment keresztül. Természetesen a kézműipar-kisipar változásait is ennek tudatában kell szemlélnünk.

Voltak "klasszikus" céhes iparágak, melyek megszűntek, vagy a mesterek száma minimálisra csökkent. Ugyanakkor létrejött a gyáripar mellett, a gyáripar számára bedolgozó, kézimunkát végző réteg, s egyes esetekben a tevékenység éppen kézimunka jellegénél fogva maradt fenn, hiszen a gyáripari sorozattermékek mellett a kellő anyagi kondíciókkal rendelkezők szűk rétege az egyedi kézimunkát is igényelte. A technikai fejlődés, az életmód változásai a kisipar - szolgáltató ipar számos új ágának kialakulását eredményezték (pl. írógépműszerész, gumijavító, autószerelő, kozmetikus, vegytisztító, vízvezeték szerelő stb.). A 20. század első harmadában egyrészt nyomon követhető a kisiparosok számának egyes iparágakban való jelentős növekedése (pl. borbély, kőműves, asztalos, férfi- és női szabó).

Másrészt tapasztalható az is, hogy több rokonszakma együttes művelésével próbálták a mesterek a jobb megélhetést biztosítani (órás - ékszerész - aranyműves - látszerész, vagy puskaműves-elektrotechnikai műszerész), illetve a saját termékek mellett fontos szerepet kapott a lerakat - szerű termékkála bővítéssel a kereskedelmi tevékenység is. A merészebbek pedig hosszabb-rövidebb ideig életképes társas vállalkozásoktól várták a kedvezőbb anyagi helyzet megteremtését.

A céhek megszűnésével a szakmai, etikai érdekképviselet új szervezeti keretei is létrejöttek. Ezt a feladatot az ipartársulatok, majd 1884 után az ipartestületek (Pécsi Általános Ipartestület 1885-1945), illetve regionális szinten 1881-től a pécsi székhelyű, Somogy, Tolna, Baranya megyét összefogó Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara látta el. Az Iparkamara számos vállalt feladata közül a korszerű szakoktatás támogatását, a kereskedő és iparos réteg érdekképviseletét említjük. Különösen fontos volt ez a gazdasági válság éveiben, amikor a munkalehetőségek nagyarányú lecsökkenése következtében igen sok kisiparos válságos helyzetbe került, s az Iparkamara az Ipartestülettel közösen fellépve tett lépéseket munkaalkalmak biztosítására.

A kiállításon egy "suszterműhely", - Somogyi László cipész és felsőrész készítő műhelyének - jellegzetes berendezését, szerszámkészletét mutatjuk be. (Képeink e műhelyt idézik fel.) A lábbeli-készítés, javítás iránti kereslet a céhes világban, s később is nagy számú mester foglalkoztatását kívánta meg. Amennyiben hitelt adhatunk a Pécs-Baranyai Ismertető adatainak, 1934-ben 225 cipész és néhány csizmadia, illetve cipőfelsőrész készítő (8 fő) dolgozott a több mint 74 ezer fő lakosság számú városban.

(A fejezetet írta Gál Éva, Irod.Kopasz Gábor: Régi pécsi kézműves mesterségek. JPMÉ XVI. 1971. Pécs, 1972. 167-182.p.; B. Horváth Csilla: Mozaikok a pécsi kisipar történetéből az 1930-as években. JPMÉ XIX. 1974. Pécs, 1977. 149-168.p.; Pécs-Baranyai Ismertető. Szerk.: Kalotai László, Pécs, 1934.; Pécs ezer éve. Történelmi olvasókönyv. Főszerk.: Márfi A.; Pécs, 1996. bevezető a 102. forráshoz)

Szőlészet

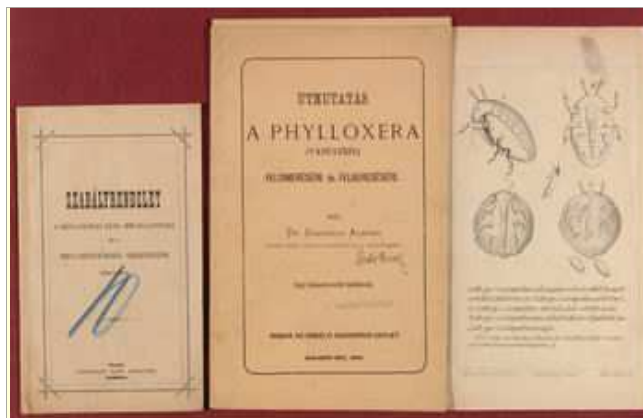
Présház a Mecsekoldalon a századfordulón

A Mecsek déli lejtőinek szőlőtermesztésre is alkalmas kedvező klímája már az ókortól ismert volt. 1686 után a bortermelés a 18. század folyamán bontakozott ki ismét, s ezt az országos mércével mérve is igen nagy szőlőterület, illetve a pincék megnövekedett száma is jelezte. A borkészítés, a szőlők művelése illetve napszámosokkal történő műveltetése- a családi munkamegosztásban a férfiak dolga volt.

A bort részben a présházak pincéiben tartották, de sokan a belváros alatt húzódó, többszintű, pincéknek kialakított természetes üregrendszert felhasználva városi lakóházuknál tárolták e nemes nedűt, vagy annak egy részét. Erre utalnak többek között azok a fennmaradt ingósággleltárak is, melyek a bor tárolására, kezelésére utaló eszközöket sorolnak fel (pl. hordók, hébérek). Tény, hogy más hegyvidéki városokhoz hasonlóan a szőlőtermesztés és a borkereskedelem Pécsen a lakosság egyik fő jövedelemforrásának számított, s a 19. század folyamán jelentős változásokon ment át. Így például az őshonos mecseki szőlőfajtákat (kéknyelű, hárslevelű, kecskecsőcsű, galambláb, bárányfarkú stb.) új fajtákkal egészítették ki (olasz- és rajnai rizling, saszla, furmint, oportó, kékfrankos). A szőlészet vidékünkön is lendületes átalakulását azonban alapjaiban rázta meg és vetette vissza az 1870-es években jelentkező és európai méretekre kiterjedő filoxéra-járvány, mely Pécsen, Baranyában s az ország más területein is- 1891-ben végezte a legnagyobb pusztítást. Az addig ismeretlen rovar a szőlőtőkét a gyökerénél támadta meg, majd továbbterjedve a lombra, megfojtotta azt. A védekezés a szénkénevezési eljárás- bár ismert, de igen költséges módszer volt a kórokozóval szemben.

A szőlőművelést idéző eszközök (csutura, más néven kulacs, szőlőmetsző kések, lopó)

1883-ban kiadott szabályrendelet a "szőlőkbeni rend megállapítása és a hegyrendőrség szervezése tárgyában" (a pécsi Taizs nyomdában készült), valamint egy Kolozsváron kiadott brosúra, Dr. Szaniszló Albert tollából, mely a Phylloxera felismerését segítette

A Pécsi Szőlősgazdák Egyesületének kezdeményezésére az ún. Amerikai Szőlőtelepet jelentős vállalkozói támogatással hozták létre, pl. Széchenyi gróf 18 000 szőlővesszőt juttatott díjtalanul a károsult gazdák rendelkezésére.

Azok közül, akik sokat tettek a pécsi szőlők újjáteremtéséért, két nevet említünk meg: Dr. Horváth Antal (ügyvéd, műgyűjtő és műpártoló) egyben neves szőlészeti szakember sokat fáradozott a szőlősgazdák között a szénkénevezési eljárás meghonosítása érdekében, de élen járt az új fajták nemesítésében is. Az európai hírvépegygyárat alapító Littke Lőrinc fia, Littke József szintén úttörő szerepet játszott a filoxéra-pusztítás után a szőlők rekonstrukciójában, sőt bortermelőként is kimagasló eredményeket ért el.

Dr. Horváth Antal (1848-1912)
ügyvéd, műpártoló, műgyűjtő és
szőlészeti szakember

(A fejezetet írta Gál Éva, Irod.: Hegedűs Katalin: A pécsi szőlészet a filoxéravész követően. Pécsi Szemle 2000. Tél, 61-68.; Márfi Attila: Thália papjai Pécssett. Pécs, 1998.; Gál Éva: In memoriam Horváth Antal. Pécsi Szemle 2002. Ősz, 94-97.; Márfi Attila: Pécs ipari és gazdasági jellegű egyesületei a dualizmus alatt. Kézirat)

A város közlekedése

A városok gazdasági lehetőségeit a közlekedési útvonalak, az ország más területeivel, illetve közvetlen vonzáskörzetével való kapcsolattartás módjai is meghatározzák. Dr. Majdán János kutatásai nyomán - melynek eredményeit ebben az összefoglalóban felhasználtuk-, Pécs esetében igen érdekes kép bontakozik ki:

Az 1868-ban átadott első pécsi vasútállomás (Indóház) épületének makettje, készítette Fetter Antal

A távolsági közlekedést vizsgálva, azt a tényt emeli ki, hogy míg a város a megyei-dél-dunántúli régióban egyfajta vonzáskörzet szerepét töltötte be, távolsági közlekedését (a postautakat, a később kiépülő közút- és vasút hálózatot) tekintve azonban soha nem volt csomópont szerepe, bár erre a potenciális lehetőség mindvégig adott volt. Országos kitekintésben nézve Pécsnek a fővárossal, illetve az ország belsejével való összeköttetése kedvezőtlenül alakult, s elsősorban a kelet-nyugati irányú tengelyre, a Dráva és a Mura völgyének forgalmi folyosójára fűződött. Legkedvezőbb kapcsolatai déli irányban, a Délvidék, Horvátország és a balkáni városok felé épültek ki. A trianoni békeszerződés nyomán, - a szerb megszállás alóli felszabadulás után- azonban

épp ezek az élénken működő kapcsolatok szűntek meg, s ez érzékenyen érintette városunk távolsági közlekedési lehetőségeit is. Nem véletlen, hogy épp ekkor kezdődik meg a nyitás a Dél-Dunántúl felé, bár az is elmondható, hogy a Budapesttel való jó összeköttetés még az 1940-es években sem valósult meg.

A távolsági forgalom kezdetben a 18. század végén kiépült postautakon zajlott, a város egyik jelentős postakocsi állomása a belvárosból keleti irányban kivezető út mentén, a szigeti kapu külső oldalán volt egykor, ahol a "Magyar Korona" vendégházban is megszállhattak az utasok. T. Mérey Klára tanulmányából tudjuk, hogy az 1800-as évek elején a Bécs és Pécs közti postaút négy napig tartott, s hetente pénteken, illetve hétfőn éjszaka érkeztek meg a "gyorskocsik" a városba. (Pécsten keresztül haladt az Eszék irányából, Bécs felé tartó postaút is, illetve városunkból Buda érintésével is el lehetett jutni a császárvárosba.)

A vasúthálózat kiépítésében a mecseki szénmedence hatékony kiaknázását az 1850-es években megkezdő Első Duna - Gőzhajózási Társaságnak (DGT) volt jelentős szerepe, hiszen e tőkeerős vállalatnak érdeke volt a kitermelt szénnek Mohácsig való eljuttatása, ahonnan már hajók vitték tovább a rakományt, illetve a barcsi vonal kiépítésével az osztrák vasúthálózathoz való csatlakozás is lehetővé vált. Az első, (Pécs-)Üszög és Mohács közötti vasútvonal 1857-ben épült fel, ezt követte 1868-ban a Pécs- Barcs-nagykanizsai, majd 1882-ben a Pécs-budapesti, 1911-ben a Pécs-bátaszéki, 1913-ban a Pécs-harkányi vonalon a forgalom megindítása. Önálló MÁV üzletvezetőséget azonban csak 1913-ban állítottak fel. A távolsági buszközlekedés a két világháború közötti időszakban indult, mely a megye egyes távol eső, kis településeinek megközelítésében a mai napig fontos szerepet játszik.

Bérkocsik (fiákerek) a Széchenyi téren a Ciszterci Rend Főgimnáziuma előtt, a századfordulón

A helyi közlekedést 1913-ig, a villamos-forgalom megindulásáig, a nem elhanyagolható gyalogos forgalmon túl a bérkocsi (a kétlovas fiáker, és az egylovas konflis), illetve lovas kocsi, s a századfordulótól a kerékpáros forgalom jellemezte. S meg kell emlékeznünk a - heti rendszerességgel - a bányatelepet a budai külvárossal összekötő omnibusz járatokról is, mely a DGT tevékenysége nyomán lett szintén érdekes színfoltja a városképnek. A helyi közlekedésben az igazi áttörést azonban a villamos megjelenése jelentett.

A villamos 1913 és 1960 között róttá a város utcáit

A már a milleniumi felajánlások között is szereplő villamos pálya építése az ország nagyobb városai között szinte utolsóként Pécsen valósult meg, ahol 1913 és 1960 között rótták a város utcáit - a szemtanúk emlékezete szerint meglehetősen lassan haladó- szerelvények, melyek igen hamar a városi lakosság kedvelt személyszállító eszközeivé váltak. A kitérők beiktatásával kiépített vonalak összekötötték például az Indóházat, vagyis a

Villamos makett, kalauztáska, sapka (Kölcsön a Pécsi Közlekedési Részvénytársaságtól) és jeglyukasztó a

Várostarténeti Múzeum gyűjteményéből

vasúti forgalom centrumát a belváros szívével (a Széchenyi térrel), illetve a Budai és Szigeti külvárosokkal. Végighaladt a pálya a belváros kelet-nyugati irányú tengelyén is, s ennek nyomán könnyen elérhetővé váltak a kiskereskedelemben működtetett üzletek, városi hivatalok, középületek, munkahelyek, illetve a piacok is. A személyszállítás terén újabb változást jelentett az 1930-as évektől, főként a város északi, mecseki villanegyedét megközelítő helyi buszforgalom megindítása.

Autószentelés a Széchenyi téren 1933-ban(A személyautó forgalom az 1920-as években indult meg a városban, az autótulajdonosokat összefogó egyesület, a Pécs-Baranyai Automobil Club 1928-ban alakult meg.)

A városlakók, a járókelők szemében ekkor már megszokott látványt nyújtanak az "elsuhanó" automobilon (az ún. luxusautók, teherautók, taxik) is. (A gépjárműjavítás, szervizelés, karosszériakészítés, alkatrész kereskedelem, személy- és teherfuvar hálózat is teljes struktúrájában kiépült már ebben az időben Pécsen.) 1960 után pedig a városi tömegközlekedésben az autóbusz forgalom válik egyeduralmúvá.

(A fejezetet írta Gál Éva, Irod.: Dr. Majdán János - 2003-ban a pécsi Ipartörténeti Konferencián tartott, a pécsi közlekedés történetét felvázoló - előadása, Babics András: A pécsi kőszénbányászat története. Bp.1952.; T. Mérey Klára: Pécs helyzete a Dunántúl közlekedés hálózatában a 19. század elején. Tanulmányok Pécs Történetéből 2-3. Szerk.:Vonyó József, Pécs, 1996. 17-22.p.; Pécs-Baranyai Címtár szerk.: Kalotai László, Pécs, 1930.; Raymann János: Törekvések a Pécs-mohácsi vasút létrehozására 1842 és 1853 között. Pécsi Szemle 2003.Tavaszi, 24-41.p.; Huszár Zoltán: A Mohács-pécsi vasút története alapításától a 19. század végéig. In.: tanulmányok Mohács történetéből. Szerk.:Ódor Imre, Mohács, 1993.205-218.p.)

A pécsi piacok

Fotó és enteriőr részlet idézi fel a századforduló Széchenyi téri piacát

A kereskedelem fontos helyszínei minden városban a piacok. Pécs kirakodásra, árusításra alkalmas nagyobb terei közül több is szolgált hetivásárok, piacok tartására. E terek funkciójára a köznapi nyelvben kialakult és használt nevük is utal: a Fő teret (Széchenyi teret) nagy piacnak, a Jókai teret kis piacnak, a Hal-teret halpiacnak, az Alsó-Sétateret búzapiacnak, a Kórház teret disznópiacnak, az Irányi Dániel teret marhavásárnak, vásártérnek nevezték.

Heti piac a Majláth (ma Kossuth) téren 1910-ben

A belváros centrumában elhelyezkedő Fő teret évszázadok óta az árusok vették birtokba a vásárok idején. A zavartalan árusításra, a helypénzek beszedésére, a rendre, a hetente kiadott limitációk betartására a piacbíró ügyelt. A város tanácsa által kiadott piacrend pedig előírta, hogy az egyes árucikkeket hol szabad a téren kirakni. Így a lakosság mindig ugyanazon a megszokott helyen, standokon találta meg például a bábosokat, szűrszabókat, német vargákat, kapcakötőket, vagy éppen a káposzta-, zöldség-, liszt- és tejárusokat. Persze ennek az előírásnak más piacrendészeti okai is voltak. A belváros központi részétől nem messze található a Kis tér (ma Jókai tér) mely a 19. század elején még a halárusok birodalma volt.

A búza téri piac a századfordulón

Azonban az árusítással járó, kellemetlen szag miatt a lakosság kérésére a halárusítást a belváros déli peremén (ma Hal tér) helyezték el. E tér piaci szerepe azonban ezután sem szűnt meg, amelyet a már említett "Kis piac" név is bizonyít. A belváros keleti peremén, a Budai külvárosban lévő egykori "Vásártér" a nagybani kereskedést is lebonyolította, állat- és terményvásárok voltak itt. Piactérként

szolgált még a későbbi (1864) keletkezésű Új tér, majd Majláth (ma Kossuth) tér, ahová 1912 után a - vasútállomásra megrakott kosarakkal Pécsre érkező kofák - már villamossal is megtehették az utat.

Ágh Timót így ír a századforduló piacairól: "A falusiak minden szerdán és szombaton tömegesen jönnek árucikkeikkel a városba, és ezeket a főtereken vásár- és árucarnokok híján elég primitív módon, a földre terített kendőkre vagy kosaraikban maguk elé rakják, s a pörnek, hőségnek, esőnek vagy hónak kiteve árulják. A helyben lakó kofák, kik ezen másodkézből szerzett árukat az egész héten át a piacon árulják, a hentesek, mészárosok árucikkeiket vászon vagy gyékény alatti faállványokra helyezik, melyek vásár után elvitetnek. A vidékről hozott élelmiszerek legfontosabbját a gabonaneműek mellett a baromfiak teszik, melyek nagy mennyiségben hoztván, aránylag olcsók, és a hústápláléknak tekintélyes részét képezik."

(A fejezetet írta Gál Éva, az idézetet közli Szirtes Gábor: A milleniumi Pécs című munkájában, Pécs 1996.)

Köszörűsök a Széchenyi téren

Vásárok, kiállítások

Az 1888. évi pécsi általános mű-, ipar-, termény- és állatkiállítás főbejárata

A város gazdasági fellendülésében kétségtelenül nagy szerepet játszottak a vásárok-kiállítások. A Magyar Gazdasági Egyesület 1845-ben megalakult baranyai fiókegyesülete (Baranya Megyei Gazdasági Fiókegyesület) már 1846-ban kezdeményezte állat-, termény- és gyümölcskiállítások rendezését. Az 1846-ban, 1847-ben, illetve a Kárászi Kertész- és Szőlészeti Egylet által szervezett 1867-ben megrendezésre kerülő termény- és gyümölcskiállítások nagy sikert arattak. A virágkiállítások sorából az 1883. évi emelkedett ki, egyrészt magas színvonalával, másrészt itt mutatták be Pécsen először a villanyvilágítást. "A nyitva tartás két napja alatt 5000 látogató ámuldozott a pompás virágok mellett az elektromos világítás nagyszerűségén." Az első kiállítás pedig - amelyen már a 19.század második felében kibontakozó pécsi ipar termékei is helyet kaptak -, 1888. augusztus 11. és szeptember 9. között, a város több helyszínén került megrendezésre. E Pécsi általános mű-, ipar-, termény- és állatkiállítás volt talán az első komoly megmérettetése a helyi iparnak, ahol az önállóan, egy-két segéddel dolgozó kisiparosok mellett a nagyobb létszámot foglalkoztató gyárak is jelen voltak termékeikkel; sőt, a tanoncok munkáit külön kiállítás keretében tekinthették meg az érdeklődők.

Wéber-Tarlós Károly: A Pécsi Országos Kiállítás 1907.

A 20. század elejének legmonumentálisabb pécsi kiállítása az 1907-ben rendezett Pécsi Országos Ipar- és Mezőgazdasági Kiállítás volt, melynek fővédnöki tisztét Frigyes főherceg és Izabella főhercegasszony látták el. A vasútállomáshoz közeli nagy szabad területen alakították ki a helyszínt, ahol Pilch Andor tervei alapján épültek fel a kiállítási pavilonok. A május 15-től október 15-ig látogatható rendezvényen részt vevő egymillió látogatót számos program várta. A díjlovaglás, torna-, atlétikai-, tenisz- és lóversenyek mellett a "Turul" nevű léghajóba szállva csodálhatták meg a várost a magasból a legmerészebb érdeklődők, és számos szakmai, tudományos kongresszusnak is helyet adott e nagyszabású rendezvénysorozat. A helyi ipar képviselőit ott találunk, aki abban az időben számottevő tevékenységet folytatott, (az országos, sőt nemzetközi viszonylatban is híres pécsi gyárak között említhetjük pl. a Littke Pezsgőgyárat és a Zsolnay Kerámiagyárat is).

1907. évi Pécsi Országos Kiállítás: Zsolnay Pavilon

1907. évi Pécsi országos Kiállítás: Borászati Pavilon

(A fejezetet írta Gál Éva, Irod.: Bezerédy Győző: A pécsi vásárok 1836-1937. /In. A pécsi vásárok 150 éves története. Szerk.:Dr. Szirtes Gábor, Pécs, 1996./ az idézetet e műből származik; ld. még: Kiállítási Értesítő. A pécsi általános mű-, ipar-, termény- és állatkiállítás

hivatalos közlönye. Pécs, 1888. aug. 22. 8. szám, szept. 4. 19. szám, Kiállítási kalauz. Útmutató Pécsset és a pécsi általános mű-, ipar-, termény- és állatkiállításra. Pécs, 1888.; Pécsi Hirdető I. évf. 1. és 2. szám. Pécs, 1887.)

Nyomdászat

A 18. században az egyház, a vármegye, a városvezetés és az iskolák nyomdaigényét a Pécs környéki kolostorokban működő ideiglenes nyomdák elégítették ki. A század végére azonban Klimó György püspöknek (1751-77) köszönhetően állandó nyomda létesülhetett a városban”. A Budáról ide érkező Engel János József nyomdász a Mária Teréziától kapott privilégiumlevelé birtokában 1773-ban kezdte meg működését, s folytatta haláláig, 1795-ig. A munkához szükséges papírt pedig a szintén püspöki alapítású, (1771) s a Tettye - patak mentén felépült papírmalom és műhely szolgáltatta.

A Lyceum és a Perczel u. sarkán, a pálosok egykori gazdasági épületében működött 1836 és 1908 között, az 1833-ban alapított Lyceum nyomda.

Klimó György kultúráteremtő munkásságának jelentős lépéseként tartjuk számon tízezer kötetes könyvtárának 1774-ben történő megnyitását is a nagyközönség előtt. Az Engel-féle nyomdát vezető utódok az 1844. évi végleges megszűnésig sokszor anyagi gondokkal küzdöttek, s így nem tudták az új technikákat meghonosítani. “1833-ban Szepessy Ignác püspök nem tartva igényt a lepusztult műhelyre, új nyomda alapítására adott be kérelmet a városi tanács támogatásával a Helytartótanácsnak.” Az így megszülető Lyceum nyomda, - élén a Bécsből Pécsre telepedő Szodói Nagy Benjaminszal - nagy szakmai felkészültséggel és a legkorszerűbb gépek alkalmazásával működött 1908-ig. Számos egyházi és világi kiadvány, könyv, tankönyv létrehozása fűződik nevékhöz. Itt készültek például az 1848/49-es forradalom és szabadságharc időszakában kiadott első pécsi sajtótermékek is (Pressfreie Flugblätter, majd Fünfkirchner Zeitung, és magyar melléklete a Pécsi Tárogató) A pécsi nyomdák közül még kettőről emlékezünk meg.

A Taizs nyomdában készült munkák

Taizs Mihály Erdélyből -Zajzonból települt Pécsre, s 1857-től a Lyceum Nyomdában dolgozott. Kérelmének elutasítása miatt először Mohácson alapított önálló nyomdát, majd egy év múlva Pécsre tette át székhelyét, s 1868-ban a belvárosi Majláth (mai Kossuth) téren levő Bazársoron indította meg vállalkozását. A számos megrendelt munka közül itt készült pl. a Pécsi Figyelő című hetilap, s a Pécsi Takarékpénztár összes nyomtatványa.

Hochrein József (1820-1905) litográfus

Hochrein József reklámcédulája, 19. század második fele

A bécsi Művészeti Akadémián tanult Hochrein József akadémiai festő kiváló rajztudását is kamatoztatta városunkban, mint litográfus. A Majláth tér déli oldalán állt 1858-tól könyomdája, ahol többek között térképek és Pécs jeles helyszíneit ábrázoló látképek is készültek.

(A fejezetet írta Gál Éva, Irod.: Márfi Attila: Pécs. A városi kultúra színterei 1780-1848. című tanulmánya kézirat; Borsy Károly: A Taizs-nyomdász család Pécsen, Pécsi Szemle 1998. Ősz-Tél 91-97.p.; Borsy Károly: A pécsi nyomdászat kezdetei, Pécs, 1973.; Borsy Károly: A pécsi nyomdászat múltjáról, Pécsi Szemle, 1998. Tavasz-Nyár 47-53.p. Az idézetek Márfi Attila munkájából származnak.)

Iskolák, felsőfokú oktatás Pécsen

A pécsi iskolák, az alsó-, közép- és felsőfokú oktatás története nagy múltra tekint vissza. Elég ha csak arra utalunk, hogy az ország első egyeteme, a Nagy Lajos király által 1367-ben alapított "studium generale" városunkban működött. Ha végigtekintünk az elsők között - a 18. század elején- alapított horvát népiskolától a pozsonyi egyetem Pécsre kerüléséig terjedő kétszáz éves időszakon, joggal mondhatjuk, hogy a századfordulón Pécs már kivívta az "iskolaváros" nevet. Ekkor a számos oktatási intézmény között ott találjuk a polgári leány- és fiúiskolát, a zeneiskolát, az állami főreáliskolát, a ciszterci főgimnáziumot, a Notre Dame apácák polgári és elemi leányiskoláját, az izraelita népiskolát, hogy csak néhányat említsünk a sok közül.

A felsőfokú oktatás múltjából

A török hódoltság kora után az oktatásügy felkarolói Pécs püspökei voltak. Klimó György egyetem alapítási törekvései, - melyet papírmalomban, nyomda létesítésével, könyvtárának nyilvánossá tételével is igyekezett előkészíteni - nem jártak sikerrel. 1785 és 1802 között ugyan a győri Királyi Akadémia Pécsen működött, de csak ideiglenes jelleggel. 1831-ben Szepessy Ignác püspök érdeméért megnyitotta kapuit a városban a püspöki tanítóképző (ismertebb nevén Lyceum), mely 1833-ban jogi fakultással egészült ki. Szepessy püspök utódja, Scitovszky János püspök, a magánvagyonából fenntartott intézmény fejlesztésével s működtetésével országos elismerést vívott ki. A 19. század folyamán, illetve a 20. század elején újra és újra felvetődött az egyetem alapítás gondolata, szándéka, amely a szerb megszállás alóli felszabadulás után valósulhatott meg, a Pozsonyból elköltözni kényszerülő Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Pécsre kerülésével.

Az 1914-ben befejezett, Pilch Andor tervezte épületben, a Rákóczi úton kapott helyet a Pozsonyból Pécsre települő Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem. Az épületet 1931-ben új szárnyal bővítették.

Így 1923 októberében a Bölcsészettudományi-, az Orvostudományi-, a Jog- és Államtudományi-, valamint soproni székhellyel az Evangélikus Hittudományi Karokon megkezdődhetett az oktatás. Az egyetem "fakultásain jogászok, orvosok, bölcsészek ezrei kaptak diplomát és a szakmai tudás mellett erkölcsi tartást és hivatásszeretetet. Ugyanakkor a professzorok a régió szellemi életének is meghatározó elemévé váltak, folyóiratokat, egyesületeket alapítottak, és nyári egyetemi, illetve ismeretterjesztő előadásokkal járultak hozzá szellemi értékek terjesztéséhez." A kiváló tanáregyéniségek neve azóta fogalommá vált, tudományos munkásságuk eredményeivel szembesül ma is - kutató, oktató, diák, érdeklődő egyaránt. Az Universitas négy karral fennálló egysége azonban még két évtizedet sem ért meg. Minden igyekezet ellenére 1940-ben a Bölcsészettudományi Kar megszüntetésére, majd 1950-ben az Orvostudományi- és az Evangélikus Hittudományi Kar kiválására, önállósulására került sor. (Így a Pécsi Tudományegyetem 25 éven át egyetlen karral működött és tartotta fenn a jogfolytonosságot.)

(A fejezetet írta: Gál Éva; Irod.: Album historiale Universitatis Quinque Ecclesiensis, szerk.: Dr. Kajtár István, Móró Mária Anna; Pécs, 1997./az idézet e műből származik;/ Benke József: 80 éves az orvosi kar. 75 éves a pécsi egyetemi képzés. Pécsi Szemle 1999. Tavasz, 74-83.p.; Márfi Attila: A városi kultúra színterei 1780-1848. Kézirat. A képi anyaghoz tartozó szöveges részhez Benke József: Az Erzsébet Tudományegyetem rektorai és dékánjai, Pécs, 1998. című kötetet használtuk fel.)

A Magyar Királyi Honvéd Hadapródiskola

A kiegyezést követően létrejött magyar királyi honvédség tisztikarának utánpótlás nevelését szolgálta a középfokú képzést adó, Pécs Szigeti külvárosában létesült, s 1898-ban kapuit megnyitó Pécsi Magyar Királyi Honvéd Hadapródiskola.

E monumentális állami létesítmény Pécsre kerülésében szerepet játszott az a tény is, hogy az üszögi Biedermann kastélyban gyermekként sokszor megforduló, s felnőtt férfiként a pécsi 8. honvéd huszárezrednél katonai szolgálatát megkezdő báró Fejérváry Imre, a honvédelmi miniszter fia töltötte be ebben az időszakban Baranya vármegye és Pécs szabad királyi város főispáni tisztét.

Hadapródok az iskolaépület előtt, csoportkép

Az intézményben a német-magyar, illetve horvát-magyar nyelvű, gyakorlati és elméleti képzés pihenők beiktatásával reggel 5 órától este 8 óráig, szigorúan beosztott rend szerint, katonás fegyelem mellett zajlott, s bár természetesen a katonai, hadi ismeretek elsajátítását állították középpontba, az intézmény kiváló tanárai a polgári iskolák közműveltségi tárgyaira is nagy hangsúlyt fektettek.

A Hadapródiskola rajzterme

A hadapródiskola szertárai, könyvtára, oktatást segítő felszerelése is figyelemre méltó volt, különösen híressé vált az orosz-japán háború eseményeit elemző-feldolgozó, ún. japán-szoba gyűjteménye, melyet még a Pécssett járt japán katonai attasé, (Massaturo Fukido ezredes), majd 1911-ben a városunkba érkezett tíztagú japán katonai küldöttség is elismerő szavakkal illetett.

Az iskolát Nónay Dezső parancsnoksága alatt inkább a befelé fordulás, a nyilvánosság kizárása, míg Lovag Sypniewski György és Petrás Miklós igazgatása idején a város közönsége felé való nyitás jellemezte.

A monarchia haderejének tisztí utánpótlását segítő intézményben a magyar nemzeti eszmék, a hazaszeretet plántálása is helyet kaptak, de a "szélsőséges kilengéseket" azonnal elfojtották. Így például 1903. március 15-én a katolikus misén a diákok nem voltak hajlandók a "Gotterhalte"-t, a Habsburg trónt éltető néphimnusz elénekelni, s az esetről nemcsak a helyi de az országos lapok is megemlékeztek, s a képviselőházban elhangzott interpellációkra a honvédelmi miniszternek kellett válaszolnia. Az 1904-es tanévzáró ünnepélyen pedig a horvát növendékek tagadták meg a magyar himnusz eléneklését. Az ellentétek feloldására a parancsnok megbékélést, a bajtársi szolidaritást előtérbe állító terve mellett, az 1904/5-ös tanévtől külön horvát osztályokat állítottak fel az iskolában. Ilyen osztályba járt a neves horvát író, Miroslav Krleža is.

A Hadapródiskola épületét ábrázoló emlékváza.

Az 1907. évi Pécsi Országos Kiállításon az eredeti elképzelés szerint a Hadapródiskola a Tanügyi Csarnokban mutatkozott volna be. A helyszínt azonban nem találták megfelelőnek, önálló pavilon felépítésére pedig a honvédelmi miniszter nem adott engedélyt. Így e jeles intézmény bemutatkozása nem valósulhatott meg. Ennek tudatában tekintsünk arra a kiállítási emlékvázára, mely a Hadapródiskola épületét ábrázolja.

A m. kir. honvéd Hadapródiskola, képes levelezőlap
 (A darab kiállításunkon nem látható, képeslap gyűjteményünk része.)

"A háromemeletes, utcára néző frontján 130 m széles, újrenaissance stílusú, hatalmas, kétszárnyú építmény 160 tágas helyiségével nemcsak Pécsnek, hanem az egész Dunántúlon alig találni párját. Négyszáz növendék befogadására készült Alpár Ignác, a híres műépítő, tervei szerint 1897-98-ban. Parkozott előrészével, hatalmas játszótereivel, árnyékos sétányaival, gazdasági udvarával és melléképületeivel együtt 23 katasztrális hold területet foglal(t) el. Egy kétemeletes tanári lakó-, két egyemeletes legénységi lakó- és raktár-, egy egyemeletes kórház, a főépület hátuljához csatlakozó tágas tornaterem, nyári uszoda egészítik ki...az intézetet.."

(Garay Lajos: Visszaemlékezés intézetünk multjára. A pécsi Zrínyi Miklós katonai reáliskola. Iskolai értesítő 1930/31. Pécs, 1931. 1.p.)

Az I. világháború idején, 1914 és 1916 között a nagyváradi hadapródiskolát is a pécsi intézménybe költöztették, s a frontra kerülő tisztek képzésében előtérbe került a katonai ismeretek elsajátítása. Az önkéntes szolgálatot teljesítők részére pedig tanfolyamok indultak. Bár történt kísérlet a szerb megszállás alatt az iskola polgári oktatási intézményként való átmentésére (Szigeti Országúti Főreáliskola néven), végül 1919. március 4-én egy szerb katonai parancs értelmében az iskolát azonnali hatállyal beszüntették, s a növendékeket el kellett bocsátani. A szerb csapatok Pécsről való kivonulása után a hajdan virágzó hadapródiskola helyén kiürített, kifosztott, lepusztult, megrongált épületekben kellett újra kezdeni az oktatást, - a trianoni békepontoknak megfelelően, a katonai főreáliskolák megszüntetésével, állami nevelőintézetként, "Magyar. Királyi Reáliskolai Nevelőintézet", majd az egyetlen katonai középfokú oktatási intézményként, "Zrínyi Miklós Katonai Reáliskola" néven.

(A fejezetet írta: Pásztor Andrea - Gál Éva; Irod.: Garay Lajos: A pécsi m. kir. honvéd hadapródiskola története Pécs, 1939. Gaál Attila: Armis et litteris. Bp. 2001. Garay Lajos: Visszaemlékezés intézetünk multjára. A pécsi Zrínyi Miklós Katonai Reáliskola 1930/31. évi Értesítője.)

Színiélet Pécsen a 18-19. században

A városi színészet gyökerei a 17. század derekáig nyúlnak vissza, amikor az itt megtelepedő jezsuiták már 1667-ben iskoladrámát játszottak a hódoltság lakosságának. A folyamatos jezsuita színjátszás azonban a török alóli felszabadulást követően bontakozott ki, s 1688-tól 1771-ig közel száz iskolajáték előadásáról tudunk. A rend 1773-ban történt feloszlásakor a papnövelde seminaristái vették át a fokozatosan elvilágiasodó iskolajátékok adaptálását.

A világi, vagy polgári színjátszás első követői birodalmi német színtársulatok voltak. Az 1727-ben és 1730-ban történt sikertelen próbálkozások után a szabad királyi rang elnyerését követően 1785-ben történt az első polgári színi évad megtartása Mathias Koller színi-vállalkozónak köszönhetően. A századfordulót követően váltak rendszeressé a német teátristák vendégszereplései többek közt Johann Ferdinand Kübler, Phillip Zöllner, Joseph Lippe és Leopold Johann Hoch neves birodalmi színiigazgatóknak köszönhetően. Az első nemzeti színtársulat 1818-ban jelent meg a Mecsek alján, bár ekkor Balogh József komédiásai kudarcot vallottak. Azonban ettől kezdve a magyar és német színtársulatok folyamatosan, olykor egymást váltva látogatták a pécsi játszóhelyeket.

Prielle Kornélia /Prielle Antónia/ (1826-1906)

Amely ideiglenes játékszínek a Ferenciek és a Király utca vonalában, azaz az egykori Szigeti és Budai városkapukat összekötő utcák környékén álltak: Ezen útvonal kezdőpontjaként a hajdani Magyar Korona fogadót (mai Száz éves borozó) említhetjük, s végpontként pedig a Felső Malom utcában álló Pelikán tímármanufaktúra épületét (Mágocter), amelyben ma a Városháza Múzeum működik. E két pont között található a Ferenciek utcájában álló Rihmer-féle polgárszalon, kissé feljebb a Kis téren (mai Jókai tér) található a Scheneckenberger-féle polgárház, az ún. Elefántos ház, ahol Déryné is fellépett az 1820/21. évi vendégjátéka idején. Tovább haladva a Király utcában az 1840-ben átadott Pécsi Nemzeti Casino székházát, s a mellette fekvő Fehér Hattyú termet említhetjük. Majd kissé távolabb a Szt. Mór utca sarkán álló "Arany Naphoz" (Goldenen Sonne) címzett fogadót. Végül az egykori Pálosok

Kolostorában (mai Széchenyi István Gimnázium) a szerzetesek ebédlőjében alakítottak ki színi termet a német teátristák.

A magyar és a német színészet együttélése és megerősödése önálló színházépület felépítését eredményezte és két sikertelen próbálkozás után (Trabert Péter "akadémiai kópíró" 1829-ben a Dominikánus Rendház mellett, Johann Balde isztriai kereskedő pedig a fő téren kívánt teátrumot alapítani 1836-ban) 1840-ben készült el véglegesen a Mária utcában álló Stadttheater. A Városi Színház felépítését az 1836-ban alakult Pécsi Polgári Casino kezdeményezte, terveit Gyenes János uradalmi mérnök készítette, Schultz Ferenc ácsmester volt a fővállalkozó, míg Piatsek Antal a kőművesmester. Az országban kilencedikként felépült színház ünnepélyes átadására 1839. november 3-án került sor Pannasch "Az izlandi halászlány, avagy a horószkóp" c. darabjával. S mivel a magyar színészeket kirekesztették az új színházból, a Nemzeti Casino vezetésével megalakult 1839 őszén a "Pécsi Magyar Színésztársaság", akik az Elefántos Házban tartották előadásukat 1840 decemberéig. 1842-től azonban ismét helyre állt a két nemzet színészei között az egyensúly, s egymást váltva szerepeltek a város első kőszínházában.

A "Rott tábora Pécssett" című műkedvelő előadás plakátja 1848-ból

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc leverését követően a színházi élet is megmerevült Pécssett, Bach belügyminiszter hírhedt színházi rendtartásának bevezetésével. A színházból ismét kitiltották a nemzeti színészeket és szigorú cenzúrázással, bürokratikus eszközökkel akadályozták az előadásokat.

1853-ban azonban Latabár Endre győri, magyar színtársulata fellépésével enyhült a szigor, s ebben az évben adták át azt a parkot is Czindery László pécsi nemes kezdeményezésére, ahol a színészek is felléphettek. A pécsi nemesek anyagi támogatásával folyamatosan léptek fel újra itt magyar színészek évről-évre: Kotzky M. József, Újfalussy Sándor és Molnár György társulatai. A kiegyezésig ismét egymást váltották a német és magyar színtársulatok, igaz a német színészet fokozatosan háttérbe szorult a nemzeti színjátszás megerősödésével, ugyanakkor elveszítették politikai támogatottságukat, s az anyaországgal is lazult a kapcsolatuk.

Latabár Endre(1812-1873)

Színházi plakát 1852-ből. Latabár Endre társulata a

Saint Tropez-i úrnő-t adta elő Pécssett.

A magyar színészeket pedig olyan rangos társulatok képviselték ekkor, mint Szigligeti Ede, Károlyi Lajos, Follinus János és Aradi Gerő színigazgatók társulatai. Pécs ismét jelentős színi állomássá vált, s erősítette helyzetét az 1871-ben megalakult színi bizottság is, amely testület fontos szerepet vállalt a szerződéskötések a repertoár és az anyagi háttér biztosításában. 1879-ben áldozott le végleg városunkban a német színészet csillaga Julius Schultz hathetes vendéjátékával. Majd egy év elmúltával a színügyi bizottság határozatban közölte, hogy többet nem adnak ki játékengedélyt német társulatoknak. De egyre égetőbbé vált egy új színház, vagy játékszín felállítása is, ugyanis a régi kőszínházat közvetlen életveszély miatt 1886 áprilisában hatóságilag bezárták. Ekkor szükségmegoldásként Somogyi Károly a Győr-Soproni színikerület igazgatója saját költségén a Kert utcában álló (mai Dischka Győző u.) Tornacsarnok mellett ezer nézőt befogadó kétszintes faarénát építtetett. Ünnepélyes átadására 1887. május 4-én került sor, s ezt követően 1895 tavaszáig adott ideiglenes otthont az idelátogató színtársulatoknak és neves színészeknek. Akik közül Blaha Lujza, Jászai Mari, Ódry Lehel és Latabár Kálmán vendéjátékát említhetjük meg, Somogyi évről-évre visszatérő fellépései mellett.

Az 1895-ben átadott Pécsi Nemzeti Színház épülete a Király utcában.

Közben több éves előkészítő munkálatok eredményeként, (amelyek 1887-től indultak), a Király utcai katonai csapatkórház helyén 1893 júniusában elkezdődött az új kőszínház felépítése Steinhardt Antal és Lang Adolf budapesti építészpáros tervei alapján. Az építőmester Slauch Imre volt, s a munkálatok zömét is pécsi mesteremberek, vállalkozók végezték, így pl. a külső homlokzati díszítéseket és a szobrokat is a Zsolnay Kerámiagyár művészgardája készítette el. A város új büszkesége 1150 nézőt tudott befogadni 42 páhollyal és 515 zártszékkal, s az első önálló társulat élére méltányossági alapon Somogyi Károlyt nevezték ki. Az 500 000 forintot meghaladó beruházással, s jelentős áldozatvállalással felépített színházpalota ünnepélyes átadására 1895. október 5-én (ugyanekkor adták át a Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara székházát is) került sor. A premieren Somogyi társulata öt részes gálaműsort adott elő a cs. kir. 44. Gyalogezred zenekara és a Pécsi Dalárda közreműködésével. A város tulajdonában álló Pécsi Nemzeti Színház épülete hamarosan első számú kulturális centrummá vált, s a későbbi időszakban is megmaradt ez a szerepe.

(A fejezetet írta Márfi Attila. Irod.: Márfi Attila: Thália papjai Pécssett. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 1998. 158. Márfi Attila: A jezsuita iskolai színjátszás Pécssett a 17. század végén és a 18. században. Pécsi Szemle 2002. tél, 41-52. Márfi Attila: A Kert utcában álló nyári színház. Pécsi Szemle 2000. nyár 49-56. Márfi Attila: Az új színházpalota. A Pécsi Nemzeti Színház felépítése (1893-1895.) 54-63.)

Egyesületek Pécsen

Pécs szabad királyi város területén a dualizmus korszakában - a kiegyezés biztosította kedvező gazdasági-társadalmi feltételek hatására- sorra alakultak a különböző célú egyesületek. Jelentőségük igen nagy volt, hiszen a "a társadalom alapvető sejtjeiként olyan társadalmi-szociális igényt elégítettek ki, amit központilag, állami szinten és dotációval nem lehetett biztosítani." Típusaik szerint találkozunk gazdasági társulásokkal, közművelődési-, olvasó-, oktató-, és dalegyletekkel, segélyező- jótékonyági-, temetkezési egyesületekkel, turisztikai- és sport egyesületekkel, ipari-, társadalmi-politikai-, felekezeti-, egészségügyi társulásokkal, és tűzoltótestületekkel, valamint munkásegyletekkel. Bár a korszakban alakult nagy számú egyesület közül sok csak rövid ideig működött, találkozhatunk olyanokkal is, amelyeknek tevékenysége igen jelentősnek és hosszú életűnek bizonyult. E szervezetek programjaikkal megmozgatták a város lakosságát, nemes célokat képviselő, s a köztisztviselőben álló személyiségeket pártoló tagként megnyerő működésükkel összefogták a tenni akaró erőket. Értékteremtő ténykedésük jelentősen gazdagította Pécs városát.

(A fejezetet írta Gál Éva, Irod., idézet: Márfi Attila: Pécs szabad királyi város dualista kori egyesületeinek vizsgálata 1867-1918./I.rész/ (In.: Baranyai helytörténetírás 1989. Pécs, 1989./Baranyai Levéltári Füzetek 121./ 133-161.p.)

Állandó kiállításunk néhány egyesület történetébe enged bepillantást.

A Pécsi Dalárda

A Pécsi Dalárda jelvénye, Keinberg Vilmos pécsi aranyműves mester, dalárdatag munkája.

Pécs város zenei életében fontos szerepet játszott a dualizmus korában kibontakozott dalosmozgalom, melynek első számú reprezentánsa az 1848 előtt rövid ideig működő, majd 1861-ben újjáalakult Pécsi Dalárda volt. Alapító tagjai Wachauer Károly tenorista, az 1860-tól működő kiseddóvó létrehozójaként is ismert Szigriszt József, Tarschinszky József, a dóm karának basszistája, Valentin Károly könyvkereskedő, Felsmann József reáliskolai tanár, Schmidt Péter orgonista és Platz Ferenc vasúti tisztviselő voltak.

Schulz József ácsmester, énekkari tag szerzeménye, Szigriszt József megzenésítésével híressé vált jelmondatuk: "Édes hazánk, kedves dalunk, Érted élünk, érted halunk!", mely a dalárda programját is előrevetítette. Hasonlóképpen jelképes tartalmat hordozott jelvényük is, mely lantot formázó húrjain áthúzott nemzeti színű szalaggal - s a szintén dalárda tag, Keinberg Vilmos pécsi aranyműves mester munkája nyomán született meg. Az egyesület díszes zászlójának szentelésére 1864-ben került sor a város főterén, ahol Majláth-Prandau Stefánia bárónő kötötte fel -ünnepélyes keretek között- azt a zászlószalagot, mely kiállításunkon látható.

A Pécsi Dalárda zászlójának ünnepélyes felavatása a város főterén.

Pécs polgárai, zenebarátok, műkedvelők és neves zenészek alkották az egyesület tagságát, pártoló tagok sora segítette működésüket, s tiszteletbeli tagjai között olyan személyiségeket is találunk, mint Erkel Ferenc, Liszt Ferenc, Majláth György földbirtokos, főispán, országbíró, és Girk György pécsi megyéspüspök. "A Pécsi Dalárda a város zenész és előadóművészeinek is centruma lett, s a művészeti értéktérítés országosan is elismert bázisává vált."

Nagy sikereket arattak nemcsak a hazai, (Debrecen 1868, 1882, Nagyvárad 1872, Miskolc 1884, Pécs 1886.) de a határainkon túli (Bécs, Gratz, Aussee, Ischl, Salzburg, Zürich, stb.) dalos találkozókra is, "s szinte állandó tagjai lettek a színtársulatok zenés produkcióinak, a városi és a katonazenekarral karöltve." Színvonalas munkájuk nyomán koncertjeikre tödült a város közönsége, s ösztönzően hatottak a dalosmozgalom kibontakozására is, melynek nyomán a 19. század utolsó negyedében sorra alakultak a daloskörök Pécsen. (Néhányat említünk a sok közül: Gutenberg Dalkör, Pécsi Polgári Daloskör, Pécsbányatelepi Dalárda, Pécsi Dalosegyesület, Hárfa Daloskör)

(A fejezetet írta Gál Éva, Irod.: Haksch Lajos: A negyvenéves Pécsi Dalárda története. Pécs, 1902. és Márfi Attila: Pécs. Kulturális élet, szellemi értéktérítés 1850 és 1921 között /kézirati/, az idézetek Márfi Attila munkájából származnak. A zászlószalaghoz Galambos Mónika: Egy múlt századi

Babérágat jelképező koszorú, a leveleken a Pécsi Dalárda tagjainak névsorával. Az Országos Daláregyesület versenydíja, 1884. Miskolc

Fedeles serleg. Az 1868-ban rendezett Debreceni Országos Dalárünnepély I. díja, melyet a Pécsi Dalárda nyert el.

zászlószalagról című munkáját használtuk fel. Örökség, 1987/3. Ősz, 41-43.p.)

A Mecsek Egyesület

A Mecsek Egyesület jelvénye, bécsi munka

Európában a 16. századi kezdetek után, a 19. század közepétől lesz egyre kedveltebb, különösen a magashegységekbe szervezett túrákkal a természetjárás. Hazánkban a legkorábbi szervezet Döller Antal munkája nyomán 1873-ban alakult meg, Magyarországi Kárpát Egyesület néven. A középhegységek feltárásának megkezdésével alakult ki aztán a mai értelemben vett természetjárás, s e folyamatnak jelentős állomása volt 1891-ben a Magyar Turista Egyesület létrehozása. A dél-dunántúli régióban és Pécsen épp ezért nyer nagy jelentőséget az a tény, hogy igen korán, gyakorlatilag a Turista Egyesülettel egy időben, -az 1880-as évek kísérletei után- 1891. április 30-án megtartotta alakuló ülését a Mecsek Egyesület, amelynek célja a természetjárás, az egészséges életmódra nevelés elősegítése, és a Mecsek védelme volt. Az 1895-1896-os évek, illetve a

háborús időszak visszaesésétől eltekintve az igen nagy taglétszámú egyesületet sokan támogatták, a joghallgatók például az egyesület javára rendezett táncestélyük bevételével (101 Ft-tal) járultak hozzá működéséhez. Még az alakulás évében egy bécsi cég készítette el szép mívű, zománcos jelvényüket, amelyen a Nendtvich Tamás (1782-1858) pécsi gyógyszerész által felfedezett jellegzetes mecseki növény (az itt is honos ún. kaukázusi zergevirág) látható. Ettől kezdve e jelvény váltotta fel az addig érvényben lévő, a tagok részére különböző kedvezményekre jogosító "engedély jegyeket".

A Mecsek Egyesület rendkívül gazdag és sokrétű tevékenységéből kiemelhetjük a turistautak, forrás-kutak, pihenők, kilátók, menedékházak, emlékhelyek kiépítését és folyamatos karbantartását; a fásítást, az egyesületi évkönyv, útikalauzok, turista térképek, képes levelezőlapok kiadását és elsősorban külföldi kirándulások szervezését. Téli programjaik között estélyek, hangversenyek, felolvasások, előadások, vetítések szerepeltek, amelyek igen nagy érdeklődésre tartottak számot. A 20. század első évtizedétől már szakosztályai is kifejtették tevékenységüket. Ezek közül 1906-ban Várady Ferenc elnökletével a hasznos madarak védelmét feladatul tűző Madárvédelmi osztály, 1908-ban a meglévő és létesítendő parkok felügyeletét ellátó Park osztály alakult meg. Szintén ebben az időszakban fordult az egyesület figyelme a Tetye felé. Az itt rendezett, s tömegeket vonzó "népünnepélyek" (melyeknek szervezésében Reéh Györgynek -rendőr őrkapitány, tűzoltó parancsnoknak - volt kimagasló szerepe) bevétele is hozzájárult ahhoz, hogy ez a terület a város polgárainak kedvelt kiránduló- és szórakozó helyévé váljon.

Az 1908-ban átadott Misina tetőn álló kilátó, melyet 1916-ban Kiss Józsefről, az egyesület titkáráról neveztek el.

A Kardos Kálmán úti menedékház a századfordulón

A szervezet első elnökének Kardos Kálmán főispánt választották, az alelnöki tiszte Bánffay Simon királyi tanácsos, közjegyző és Zsolnay Vilmos gyárigazgató látták el. Az egyesület titkáráként pedig 25 éven át Kiss József főreáliskolai tanár tevékenykedett: Lelkes, "odaadó ügyszeretete, fáradhatatlan buzgó tevékenysége" iránti hálából az 1908-ban átadott misinai kilátót 1916-ban róla nevezték el. Az 1892-ben felavatott első sétaút pedig - mely a "Kálvária-hegyi kőbányától a városi faiskoláig vezetett"-, Kardos Kálmán nevét viseli.

(A fejezetet írta Gál Éva, Irod.: B. Horváth Csilla: A Mecsek Egyesület I. Pécsi Szemle 1999. Nyár; 59-68.p.; -e munkából idéztünk-, B. Horváth Csilla: A Mecsek Egyesület története 1891-2002. Pécs, 2002.; B. Horváth Csilla: A Mecsek Egyesület jelvénye. (Pécsi Denár, A baranyai éremgyűjtők híradója II.évf./5. 10. szám. 2002.V.1. 2.p.), Kraft János: Mecsek Egyesület. Pécs-Baranya 100 éve, Pécs, 1996. 134-137.p.)

Életmód, lakáskultúra, öltözködés a 19. század első felében

A városi életmódról alkotott kép - a levéltári források tanulmányozásán alapuló újabb kutatások nyomán - egyre árnyaltabbá válik. A pécsi lakosság életmódját befolyásolta a város soknemzetiségű összetétele, hiszen a betelepülők magukkal hozták sajátos kultúrájukat, szokásaikat, amelyek egymás mellett élése, s egymásra hatása sokszínűséget, változatosságot, gazdagságot eredményezett. (Az életmódot természetesen sok más tényező is befolyásolta, például a kor technikai színvonala, a divat, a társadalmi pozíció, a vagyoni helyzet, de a műveltségi-, iskolázottsági-, illetve igény szint is).

Női viselet a 19. század első felében. (A divatlap a kiállításon nem látható, múzeumi gyűjteményünk darabja.)

19. század eleji konyha részlete

A konyhai almáriumban (szekrényben) és a tálason helyezték el a cserépedényeket, illetve a tálakat. Ebben az időszakban még szabadtűzhelyen főztek, pl. vas háromlábakra rakva az edényeket. A sültet vas- és réztepsikben, vagy forgatható nyárson készülték. A kenyér és a sütemények sütéséhez a konyhában épített kemencék szolgálták. Az egyes élelmiszerek őrlésére pedig külön-külön mozsarakat használtak.

A 19. század első felében a városban házat fenntartó nemesség, illetve a jómódú polgárság többszobás házakban, lakásokban élt, a szőlőkből behozott bort a pincékben tárolták, s az udvarokban gazdasági épületek is álltak. Ez utóbbi megállapítás különösen érvényes a külvárosi családok portáira, hiszen az ott lakók életében jelentős szerepet játszott a mezőgazdasági termelés, illetve annak nyomán az eladásra, vagy házi használatra való feldolgozás is. (Pl. állattartás-húsfeldolgozás, len- és kendertermesztés - feldolgozás). A konyhai felszerelés még a legszegényebbeknél is sokféle, specializált használatra készült eszközt tartalmazott. A cserépedények, vas- és rézbográcsok, faedények, mozsarak mellett a tehetősek nemesfém evőeszközöket, keménycserép tálalóedényeket, ónedényeket, s ebben a korban még ritkán, de porcelánedényeket is használtak. Ugyancsak a gazdag polgárok lakásaiban találkozhatunk a korban divatos aranyozott asztali órákkal (ún. Stockuhr), az ezüst gyertyatartókkal, és más, értékes személyes tárgyakkal (pl. arany zsebóra, ékszerek) is.

A világítás még gyertyával történt, a szegényebbek otthonában az asszonyok dolga volt a drága viaszgyertyák helyett a faggyúgyertyák készítése. A mosáshoz mosóteknőt, mángorlót, a tisztálkodáshoz keretes állványba helyezett, általában keménycserép lavórt használtak. A vizet a közkutakról sajtárban, kannákban hordták, s a vizespadon volt a helyük. (A vizet aztán a konyhai szabad tűzhelyen láncre függesztett fémbográcsban forralták.) A szobákban puha-és keményfa bútorokat (ágyak, asztalok, szekrények, székek, padok stb.) találunk, a sokféle szekrényt almáriumnak

Gyertyatartó pár. 19. század eleje, Schack Ferenc pécsi aranyműves mester munkája.

nevezték, emellett még a század közepén is találkozunk, bár kis számban, tároló ládákkal is. Az ágyak - az ingóságteleltárok tanúsága szerint- a 19. században már nem mennyezetesek, a matrac és a szalmazsák fölött találjuk a derékaljat, melyet Pécssett alsó dunyhának hívtak. Az ülőbútorok között volt lószőrrel, vagy tehénszőrrel tömött, kárpitozott, de nádazott, és bőrhuzatú is.

Az öltözet sokszínűségére említhetjük példaként a szüreti multságok idején a leányok viseletét, mely nemzetiségi hovatartozásukról is árulkodott, s Ganzer Ágoston aranyműves (írott forrásokból ismert) komplett rajnai öltözete szintén példa lehet arra, hogy a nemzetiségek együttélése valóban gazdagodást, sokszínűséget jelentett - többek között- az ünnepi viseletek tekintetében is. A férfi viselet részei voltak az ingóságeltárok leírása szerint pl. a kalapok, köpenyek, kabátok, mellények, ingek, nadrágok, csizmák; a női öltözet részei a változatos anyagú-díszítésű főkötők, ruhák, bundák, saruk, szalaggal a bokánál kötős cipők, papucsok, réklik, kötények és szoknyák. Találkozhatunk még legyezőkkel, kendőkkel, kesztyűkkel, mint kiegészítőkkel, illetve az öltözet díszítéséhez használt csipkével, pántlikákkal is.

Mintakendő, keretben
1833-ból

Biedermeier szalongo garnitúra, 1840-es évek

A kiállításon látható szobabelső az ún. biedermeier stílusú polgári otthonok képét villantja fel. Igényes kivitelű, díszítő sallangoktól mentes, célszerű, s a kényelmet szolgáló bútorok jellemzik a bemutatott szalont, melyből természetesen a zongora sem hiányozhatott. Az esztergályozott, aranyozott, fa csillár, s a pécsi mester által készített gyertyatartók pedig a korabeli világítás módjáról árulkodnak.

(A fejezetet írta Gál Éva, további adatok nyerhetők az alábbi munkákból: Gál Éva: Pécsi otthonok a 19. század első felében. Pécsi Szemle 2001. Tél, 3-9.p.,; Gál Éva: Egy 19. század eleji pécsi inventár tanulságai - megjelenés előtt a Madas József Emlékkötetben)

Életmód, lakáskultúra, öltözködés a századfordulón

Német neoreneszánsz - eklektikus szalon garnitúra, 1880-as évek
A kanapé, a karosszékek, az ülőke virágmintás huzatú, esztergályozott fa részekkel, gyöngyház berakással, bronzdísz applikációkkal díszített. A szalonasztal szintén esztergályozott, a többi bútordarabhoz hasonló díszítésű.

A századforduló idejére a város infrastruktúrájában bekövetkezett változások a lakókörnyezetre is hatással voltak. Így például a városi vízvezetékrendszer elkészítésével, s a Vízmű üzembe helyezésével megnyílt a lehetőség a víznek az épületekbe, lakásokba való bevezetésére. Ennek nyomán a hálószobákból lassan eltűnnek a - garnitúra részét képező- mosdószekrények, melyeknek márványlapján volt egykor a mosdótál, a hozzávaló kancsóval. Helyüket a tükrös öltözködő asztalok váltják fel, s a tisztálkodás új helyszíneivé a fürdőszobák válnak.

A gázvilágítás elterjedése, majd a 20. század első évtizedeiben az elektromos áram felhasználása minőségi változást hozott a világítás terén is, bár még ekkor is találkozhatunk a gyertyák és a petróleumlámpák alkalmazásával. A

Asztali petróleumlámpa, öntöttvas lábazon, porcelán testtel, maratott üveg cilinderral. Bécs, 19. század vége

gazdag polgárcsaládok pazarul berendezett lakásaiban a kor divatját követő –historizáló stílusok formakincsét alkalmazó- bútorokkal, kárpitokkal, függönyökkel, tapétákkal, szőnyegekkel találkozhatunk. S a falak néha a nemesi kastélyok mintájára, az ősök arcképcsarnokaihoz hasonlítanak. A lakótérben jellegzetes új helyszín lett pl. az "úri szoba", vagy "férfiszoba", mely az édesapa könyvtára, dolgozószobája, a kliensek fogadására alkalmas helyiség volt, sőt, sok esetben az egyetlen hely, ahol a család fő egy ízletes ebéd után szivarra, vagy cigarettára (szivarkára) gyűjthetett.

Ismeretlen pécsi hölgy a századfordulón, archív fotó (A kép kiállításunkon nem látható, a Városháza Múzeum gyűjteményének része.)

A női viseletben még mindig fontos ruhadarab a fűző, a hölgyek hosszú ruhái harang alakúak, igen kedveltek a magas nyakú blúzok, a díszes (tollas, művirágos stb.) kalapok, kiegészítőként a könyökig érő kesztyűket, napernyőket, legyezőket említhetjük. S a fiatal leányok mélyen dekoltált, díszes bál öltözetén a finom paszteliszínek uralkodnak. A férfiak ünnepi viselete a frakk, vagy a zsakett, melyhez csokornyakkendő és cylinder dukált.

E korból mutat ízelítőt a századforduló lakószobáját felidéző enteriőrünk, ahol egy ebédlő és egy szalon garnitúra kapott helyet. Itt is megtaláljuk a zongorát, a kor technikai vívmányát a gramofont, és egy ún. sztereoszkópot, mely igazi ritkaság. Jellegzetes darab a különféle emléktárgyakkal megrakott vitrin, s az asztalon elhelyezett zenélő fényképalbum is. A világítást pedig ebben az otthonban díszes petróleumlámpák szolgáltatták.

Női ünnepi viselet
Csipkés, fehér, batiszt ing magasított nyakrésszel, fekete, harang alakú szoknyával. Az öltözetet strucctollas kalap, napernyő, kesztyű, és tarsoly egészíti ki.

Női utcai viselet a századfordulón
Csipkebetétes, virágmintás muszlinruha, művirágokkal díszített salmakalappal, napernyővel, ujjatlan kesztyűvel.

Tölcséres gramofon, századforduló

Thomas Alva Edison 1878-ban mutatta be világraszóló találmányát, az emberi hang rögzítésére alkalmas fonográfot, melynek legrohamosabb térhódítása idején (1887-ben) Emil Berliner, a Németországból az Egyesült Államokba kivándorolt fiatalember szabadalmat jelentett be a gramofonra. Berliner a hangábrákat - a fonográf hengerével ellentétben - síkban forgó lemezen tudta létrehozni. (Ennek az alapötletnek a kidolgozásával több feltaláló is foglalkozott ebben az időben.) A préseléssel könnyen sokszorosítható hanglemez megalkotásával óriási lehetőségek nyíltak a gramofon és a hanglemezyártás előtt, s a gombamód szaporodó cégek között kíméletlen konkurenciaharc bontakozott ki. A gramofonok tölcseré egyre nagyobb lett, később a hangot felerősítő "tölcsért" a gramofon szekrényében rejtették el. Készültek díszes, faragott, aranyozott és szerény, hordozható változatai is. Az akusztikus gramofonok "motorja" egy spirálrugó, s csak az 1930-as években, a rádió erősítők felhasználásával, illetve az elektromos felvételi eljárással készült hanglemezekkel kezdődött az elektromos lemezjátszó korszaka.

Sztereoszkóp, századforduló

A sztereoszkóp térhatású képek megtekintésére szolgáló eszköz. A fotografiai technika fejlődésének állomásaként az 1860-as években egyre kedveltebbek lettek a térhatású felvételek. A speciális fotografálásához szükség volt egy kétobjektív kamerára és egy különleges nézőeszköze. A kamera két lencserendszerén keresztül, amelyek körülbelül szemtávolságban helyezkednek el, két külön fénykép készült. A kétlencsés nézőkében mindegyik szem csak a saját felvevőoptikájának megfelelő képet látja, így a két szemet különböző inger éri, s kialakul a térérzet. A kiállításon bemutatott sztereoszkópban 197 darab, város- és tájkép felvételt (Pécs, Abbázia, Milano, Velence, Róma, Svájc, Bécs stb.) helyeztek el, melyek a 19. század utolsó évtizedében, illetve a 20. század elején készültek.

(A fejezetet írta Gál Éva, Irod. Visy Lakatos Mária: Élet egy régi pécsi polgárcsaládban. In.: Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 10. Polgári lakáskultúra a századfordulón. Összeállította, bevezető: Hanák Péter, Bp. 1992. 121-140.p.)

Életmód, lakásviszonyok a kolóniákon

A bányakolóniákon munkások, felvigyázók, tisztviselők, illetve ezek önmagukban sem egységes, hanem jelentősen differenciált rétegei éltek együtt-együtt egymás mellett, a DGT által állományba vett munkaerő szigorúan hierarchikus társadalmát, egyfajta sajátos zárt közösséget alkotva. Lakás minden alkalmazottnak ingyen járt (mindaddig, amíg az illető aktív dolgozó volt), de a munkásoknak ezt külön kérvényezniük kellett.

E lakások állapotukban, kiépítettségükben, az üzemtől, a közintézményektől való távolságban lényegesen különböztek egymástól. A felvigyázók és tisztviselők 3 illetve 4-7 szobás, magasabb komforttal rendelkező lakásokban éltek családjukkal, amelyekhez kert, udvar, különálló borospince, mosókonyha, raktárak stb. is tartoztak.

A munkások lakásai szoba (ritkán két szoba) -konyha-kamra beosztásúak voltak, s gazdasági épület, udvar, kert is tartozott hozzájuk. A fűtéshez szén, illetve a világításhoz elektromos áram szolgáltatás minden dolgozónak járt, a ház körüli gazdálkodás (állattartás, gyümölcs- és zöldségtermesztés), valamint a nők számára az idénymunka lehetőségek fontos kiegészítői voltak a családok megélhetésének.

Kiállításunk egy berendezett szoba-konyha enteriőr segítségével idézi fel a 20. század első felének munkáslakását.

(Irod.: Huszár Zoltán: Lakásviszonyok a Dunagőzhajózási Társaság Pécs környéki bányatelepein a XX. sz. első felében. JPMÉ 39(1994) Pécs, 1995. 185-195.p.; Szirtes Béla: Emlékek a pécsi bányatelepek hétköznapjaiból. Pécsi szemle 1999.Tavaszi, 57-58. Az idézet e műből származik.)

A pécsiek szórakozási lehetőségei

Az 1845-ben épített, majd mai formájában 1902-ben átépített Nádor Szállóban működött a Nádor Kávéház, ennek belső terét eleveníti fel a kiállításon bemutatott enteriőr-részlet.

Nagyanyáink, dédanyáink idejének szórakozási lehetőségeire, az emberi kapcsolatok ápolásának, a társas összejöveteleknek különféle módjaira némi nosztalgiával gondolunk.

Jogászbál Pécsen, az 1930-as években

A polgárcsaládoknál a megszokott vizitidőben történtek a kötelező bemutatkozó-, részvénytílvánító- s rokon látogatások. Farsangkor gyakoriak voltak a bálók, s az otthoni baráti összejövetelek, Jellachich Károly írása szerint - a 19. század közepén- ilyen alkalmakkor a pécsiek fánkot, rétest, pörköltet vagy paprikást ettek, s a férfiak a cukrozott, s meggyújtva kék lánggal égő szilvapálinkát, a "krampampulit" iszogatták.

Családi program volt húsvétkor a Szent Sírok meglátogatása, a feltámadási körmeneten való részvétel, s a századfordulótól a mecseki kirándulások is. (Persze ez utóbbihoz nem kellett külön ünnepi alkalom.) Estéként megtelt a színház, s az éttermekben, illetve kávéházakban működtek a 20. század elején a város első állandó helyszínű mozijai, illetve az 1910-es évek végén a kabarék is, melyek szintén kedvelt szórakozó helyei voltak a városnak. A fiatalok a bálokon, a lányos házaknál rendezett zsúrokon, a strandokon, a városi rendezvényeken, vagy éppen - a századfordulón divatba jött sportoknak hódolva például - a korcsolya-, vagy teniszpályákon ismerkedhettek.

Táncrendek a századforduló időszakából

Az egyesületek számos rendezvénye is sokakat vonzott. Voltak jeles alkalmak Pécs életében, s az ekkor szervezett programokra is szívesen ment a közönség (pl. népünnepélyek a Tettyén, I. Ferenc József látogatásai, millenniumi rendezvények, vásárok-kiállítások).

S nem utolsó sorban nagy érdeklődésre tarthattak számot a város sportrendezvényei is.

A Tettyén 1906-ban tervezett Tulipán ünnepély plakátja

(A fejezetet írta Gál Éva)

A sportélet kezdetei

A Pécsi Atlétikai Klub atlétái, 1880-as évek

A testmozgásnak, a különféle sportoknak a 19. században a pécsi lakosság is hódolt. Az 1860-as, 70-es évektől az iskolák is egyre gyakrabban építettek tornaszobákat, tornaudvarokat, vagy éppen valamely magánkézben levő, bérelhető sportpályára (pl. Schneider és Stirling tornapályájára) vitték a tanárok a növendékeket. Amikor 1873-ban a Pécsi Tűzoltó és Torna Egylet (PTTE) megépíttette a Kert (ma Dischka Győző) utcában a Tornacsarnokot, ez az impozáns épület is helyet adott - a sportolók edzései, illetve a különböző városi rendezvények mellett - a testépítő tornaóráknak. A 19. század második felében gombamód szaporodó egyesületek között természetesen ott találjuk a sportegyesületeket is. Az első, hivatalosan bejegyzett a Pécsi Sakk Egylet volt, 1864-ben.

A Pécsi Kerékpár Egylet tagjai – a csoportképen az 1896. augusztus 15-16-án rendezett nemzetközi kerékpárverseny győztesei láthatók

Voltak sportegyesületek, amelyek egy-egy sportág művelőit, sportolóit fogták össze: pl. a Pécsi Kerékpár Egyesület /később Pécsi Bicycle Club néven/ 1892-ben, a Pécsi Lövész Egylet /később Pécsi Polgári Lövész Egylet néven/ 1868-ban, és a Pécsi Korcsolyázó Egylet 1871-ben jött létre.

Az egyesületek egy másik csoportját azok képezték, amelyek többféle sportágat is támogattak, s már alakulásukkor több szakosztályuk működött. Ezek közül kettőt említünk: a Pécsi Tűzoltó és Torna Egylet 1870-ben, míg a Pécsi Atlétikai Club (PAC) 1887-ben alakult meg. A mai ember számára talán legismertebb PVSK (Pécsi Vasutas Sport Klub) 1919-ben jött létre, célja az ifjúság nevelése, sportmérkőzések, sportünnepélyek rendezése, és "mindenféle embercsoport" támogatása volt. Labdarúgó, vívó, birkózó és atlétikai szakosztállyal indult tevékenysége, de az évek során sok más sportággal is bővítették

Az 1871-ben alakult Pécsi Korcsolyázó Egylet jelvénye

működési körüket. A városban a legnépszerűbb sportágak közé tartozott például az atlétika, a vívás, a kerékpározás, a 20. századtól a labdarúgás és az úszás is. Az első focimeccsre 1898. május 1-én került sor, a PAC versenyzői küzdöttek egymással a Tettyén, ahol akkoriban sportpályák is működtek. A kedvelt sportok között kell még megemlékeznünk a teniszről, a korcsolyázásról és a tekézésről is. A korcsolyapályát kezdetben a mai Köztársaság tér helyén bérelt területen alakították ki (egyébként a századfordulón e területen szintén sportpályák voltak), tekepályák pedig városszerte várták a játékosokat. A budai és a szigeti külvárosban, Pécsbányatelepen, a Katolikus Legényegylet, de az összes nagyobb pécsi kocsmá udvarán is szintén voltak tekepályák.

Úszóverseny Pécsen 1935-ben

Az úszás, a nyári fürdőzés kedvelői már a 19. század első felében a Balokány tóra jártak, ahol 1858-ban jött létre az első, majd 1886-ban a sok műszaki problémával küszködő, mégis igen kedvelt, modernebb uszoda. Pécs másik, a mai napig működő uszodájának, illetve strandjának elődje "Madarász és Szontagh uszoda" néven volt ismert, a később korszerűsített létesítményben a két világháború közti időszakban már a mesterségesen keltett hullámokat is élvezhették a fürdőzők. (Innen ered a Hullám Fürdő elnevezés is.)

Az egyesületi keretek között nevelődő pécsi sportolók számos helyi, országos, illetve nemzetközi versenyen is bizonyították tehetségüket, s értek el kimagasló eredményeket.

(A fejezetet írta Gál Éva, Irod.: Gáspár Gábor: A nyolcvan éves PVSK -"Citius, Altius, Fortius". Pécsi Szemle 1999. Nyár, 84-92.p.; Bödő László: Sportlétesítmények Pécsen a 19. században. Pécsi szemle 2000. Tél, 83-92.p.; Ágh Timót: Emléklapok Pécs sz. kir. város múltjából és jelenéből. Pécs, 1894.; Millei Ilona: A Pécsi Kerékpár Egyesület zászlójának konzerválása. Adatok a XIX. századvégi pécsi kerékpársport történetéhez. JPMÉ 39.(1994), Pécs, 1995. 239-249.p. Igen bőséges, további adatok nyerhetők az alábbi kötetből: Baranya megye testnevelés- és sporttörténete. Első kötet. 1867-1945. Szerk.: Bezerédy Győző, Pécs, 1987.)

Impresszum

Állandó kiállításunk rendezői (Dr. Bezeredy Győző és B. Horváth Csilla) zömében a Baranya Megyei Múzeum Igazgatóság gyűjteményeiből válogatták ki a bemutatásra kerülő műtárgyakat, emellett az alábbi intézmények kölcsönzött darabokkal járultak hozzá a kiállítás létrejöttéhez:

Baranya Megyei Levéltár - Pécs

Evangélikus Egyház - Pécs

Hadtörténeti Múzeum - Budapest

Izraelita Hitközség – Pécs

Központi Bányászati Múzeum-Sopron (az egykori Pécsi Bányászati Múzeum gyűjteménye)

Magyar Nemzeti Galéria - Budapest

Magyar Nemzeti Múzeum, Legújabb Kori Történeti Múzeum (az egykori Munkásmozgalmi Múzeum gyűjteménye)

Pécsi Közlekedési RT.(az egykori 12. sz. Volán Vállalat gyűjteménye)

Pécsi Püspökség

Pécsi Postaigazgatóság - Magyar Posta Rt. - Pécs

Pécsi Tudományegyetem

Szórakoténusz Játékmúzeum – Kecskemét

A Várostarténeti Múzeum állandó történeti kiállításának Interneten történő bemutatását segítették, támogatták:

Baranya Megyei Levéltár

Dr. Kircsi László

Magyar Nemzeti Múzeum

Magyar Rádió RT. Pécsi Körzeti és Nemzetiségi Szerkesztősége

Magyar Televízió Pécsi Körzeti Stúdiója

Mánfai György

Dr. Nemeskürty István

Pécsi Közlekedési RT.

Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata,

Pécs TV Kft.

Szerzők: Gál Éva, Galambos Monika, Márfi Attila, Mendöl Zsuzsanna, Millei Ilona, Pásztor Andrea, Gulácsi János

Szerkesztő: Gál Éva

A Tímárház története című rész szerzője: Dr. Bezerédy Győző

Hanganyag: Kovács Miklós, Zilahy Lajos

A városháza toronyórájának zenéje: Dr. Kircsi László zeneművész alkotása

Kiállítási és tárgyfotók, archív fotók digitalizálása: Füzi István

Múzeumi technikai előkészítő munkák: Perencz Jánosné, Kóbor Beatrix

A Játék-ban résztvevők ajándékként látható fényképek: Füzi István, Mánfai György fotóművész

Köszönjük az intézmények és magánszemélyek támogatását, a segítő közreműködést!